

**Καινοτομία
και Επιχειρηματικότητα
στον Τουρισμό**
Φιλοξενία • Ευεξία και Υγεία

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ**

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Διοίκησης Τουρισμού

Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Καινοτομία και Επιχειρηματικότητα στον Τουρισμό

Διπλωματική Εργασία

Ο Σκοτεινός Τουρισμός στην Ελλάδα:

Υπάρχουσα κατάσταση και προοπτικές

**Επιμέλεια:
Δημήτριος Κουτσούλης**

AM: 19014

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:
Κα. Αθηνά Παπαγεωργίου**

Αθήνα, 2023

Ευχαριστίες

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Καινοτομία και Επιχειρηματικότητα στον Τουρισμό του Τμήματος Διοίκησης Τουρισμού της Σχολής Διοικητικών, Οικονομικών & Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής το 2023.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Αθηνά Παπαγεωργίου, για την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγηση της καθώς και για τις χρήσιμες συμβουλές και οδηγίες που μου έδωσε το διάστημα συγγραφής.

Οφείλω επίσης ένα μεγάλο ευχαριστώ σε όσους συνέβαλλαν με τον δικό τους τρόπο στην διεκπεραίωση της παρούσας εργασίας.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω την σύντροφο μου καθώς ήταν εκείνη που με προέτρεψε εξ αρχής να συμμετέχω στο συγκεκριμένο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών και εως σήμερα ήταν δίπλα μου σε αυτό το ταξίδι.

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής συμπεριλαμβανομένου και του εισηγητή

Η μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία εξετάστηκε επιτυχώς από την κάτωθι Εξεταστική Επιτροπή:

A/A	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
1	ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΘΗΝΑ	ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ	
2	ΚΙΚΙΛΙΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ	ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ	
3	ΣΕΡΓΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ	ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ	

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο κάτωθι υπογεγραμμένος Κουτσούλης Δημήτριος, με αριθμό μητρώου 19014, φοιτητής του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Καινοτομία και Επιχειρηματικότητα στον Τουρισμό του Τμήματος Διοίκησης Τουρισμού της Σχολής Διοικητικών, Οικονομικών & Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας της παρούσας διπλωματικής εργασίας και δηλώνω ότι κάθε βοήθεια την οποία χρησιμοποίησα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και υπάρχουν σχετικές αναφορές στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έγινε χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επιπλέον, βεβαιώνω ότι η συγκεκριμένη εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος».

Ο Δηλών

Κουτσούλης Δημήτριος

Ευρετήριο Πινάκων

Σχήμα 1 :Τρόποι οργάνωσης ταξιδιών (Μαζικός- Εναλλακτικός τουρισμός).....12

Πίνακας 1: Αφίξεις Τουριστών από το εξωτερικό 2010 -2022.....36

Ερευνητικό μέρος

Πίνακας 1-20 : Πίνακες αποτελεσμάτων ερωτήσεων.....47-58

Περίληψη

Παρατηρείται τα τελευταία χρόνια, ένα έντονο ενδιαφέρον από τουρίστες για περιοχές και τοποθεσίες οι οποίες έχουν ένα ιστορικό πλαίσιο που σχετίζεται με την καταστροφή και τον θάνατο. Οι συγκεκριμένες τοποθεσίες είναι συνδεδεμένες στο φάσμα της ειδικής μορφής τουρισμού που ονομάζεται σκοτεινός τουρισμός (dark tourism). Ο όρος αυτός προσδιορίζει τοποθεσίες με ένα «σκοτεινό» παρελθόν, συνδέονται δηλαδή με τον θάνατο, την τραγωδία, τις καταστροφές, τα εγκλήματα, την ανθρώπινη απώλεια, την φυσική καταστροφή κ.α. Είναι μια ιδιαίτερη μορφή τουρισμού, η οποία κατά την μελέτη της χρήζει περαιτέρω έρευνας, πρωτίστως επειδή αγγίζει ιδιαίτερα και λεπτά ζητήματα. Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, ο σκοτεινός τουρισμός έχει άμεση σχέση με τον πολιτιστικό τουρισμό και μπορεί να βοηθήσει στην επιπλέον ανάπτυξη μιας περιοχής λόγω της ζήτησης και του ενδιαφέροντος από το τουριστικό κοινό. Ταυτόχρονα, στην Ελλάδα ο τουρισμός προχωρά με γρήγορους αριθμούς και δείχνει να αφήνει πίσω του την ζημιά που υπέστη - όπως και η υπόλοιπη παγκόσμια τουριστική κοινότητα - από την πανδημία COVID-19 και φτάνει ή και ξεπερνάει τα επίπεδα προσέλευσης τουριστών προ πανδημίας. Παρ' όλα αυτά είναι εμφανή ορισμένα σημάδια αρνητικών επιπτώσεων σε πολιτιστικό και περιβαλλοντικό επίπεδο που χρήζουν άμεσης διερεύνησης, ώστε να βρεθούν προτάσεις και λύσεις για περαιτέρω ανάπτυξης και εξέλιξης του τουριστικού προϊόντος.

Στην παρούσα διπλωματική εργασία, γίνεται προσπάθεια διερεύνησης του σκοτεινού τουρισμού στην εγχώρια τουριστική αγορά, οι τρόποι ανάπτυξής του καθώς και οι τρόποι συμβολής του στην ανάπτυξη του τουρισμού γενικότερα. Η πλούσια πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας, δίνει το βήμα για επιπλέον εξέταση του ζητήματος του σκοτεινού τουρισμού, με διάφορες τοποθεσίες και μνημεία στην Αττική και την υπόλοιπη επικράτεια, οι οποίες διαθέτουν ιστορικά γεγονότα που στιγμάτισαν την ιστορία της Ελλάδας, παρέχοντας την ευκαιρία για εξέλιξη και ανάδειξη της ειδικής αυτής μορφής τουρισμού. Η κατάληξη της διπλωματικής, οδηγεί στο συμπέρασμα πως με ταυτόχρονη και προσεκτική προσέγγιση στα ηθικά και κοινωνικά ζητήματα που τίγονται στο πλαίσιο του σκοτεινού τουρισμού, δίνουν την δυνατότητα για αναβάθμιση και ανάπτυξη της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας, προωθώντας και διαδίδοντας ακόμα περισσότερο τον ήδη τεράστιο πολιτιστικό πλούτο που διαθέτει.

Abstract

In recent years, there has been a strong interest from tourists in areas and locations that have a historical context related to destruction and death. These specific locations are connected to a specialized form of tourism called dark tourism. This term identifies places with a "dark" past, associated with death, tragedy, disasters, crimes, human loss, natural catastrophes, and more. It is a unique form of tourism that requires further research, primarily because it touches upon sensitive and delicate issues. In a broader context, dark tourism is closely related to cultural tourism and can contribute to the additional development of an area due to the demand and interest from the tourist public. At the same time, in Greece, tourism is progressing rapidly and seems to be leaving behind the damage it suffered - as does the rest of the global tourism community - from the COVID-19 pandemic, reaching or even surpassing pre-pandemic tourist arrival levels. However, there are apparent signs of negative effects on cultural and environmental levels that require immediate investigation in order to find proposals and solutions for further development and evolution of the tourism product.

This thesis attempts to explore dark tourism in the domestic tourism market, its development methods, and its contributions to the overall development of tourism. The rich cultural heritage of Greece provides a platform for further examination of the issue of dark tourism, with various sites and monuments in Attica and the rest of the country that possess historical events that have marked Greece's history, offering an opportunity for the evolution and promotion of this special form of tourism. The conclusion of the thesis leads to the realization that simultaneous and careful consideration of the ethical and social issues raised within the framework of dark tourism allows for the upgrade and development of the country's cultural heritage, promoting and disseminating the already immense cultural wealth it possesses.

Keywords: dark tourism, cultural tourism, tourism development

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες	2
Ευρετήριο Πινάκων	5
Περίληψη	6
Abstract	7
Εισαγωγή	9
Κεφάλαιο 1 : Ο Σκοτεινός Τουρισμός	10
1.1 Έννοια του Σκοτεινού Τουρισμού	11
1.2 Ορισμός του Σκοτεινού Τουρισμού	11
1.3 Ο Σκοτεινός τουρισμός ως εναλλακτική μορφή τουρισμού	14
1.4 Τα κίνητρα του Σκοτεινού Τουρισμού	15
1.5 Διεθνείς Προορισμοί Σκοτεινού Τουρισμού	17
Κεφάλαιο 2: Ο Σκοτεινός Τουρισμός στην Ελλάδα	19
2.1 Η εξέλιξη του Σκοτεινού Τουρισμού στην Ελλάδα	19
2.2 Τοποθεσίες Σκοτεινού Τουρισμού στην Ελλάδα	20
2.2.1 Σπιναλόγκα, Κρήτη	21
2.2.2 Μακρόνησος	22
2.2.3 Παλαμήδι, Ναύπλιο	24
2.2.4 Λευκός Πύργος, Θεσσαλονίκη	26
2.2.5 Οχυρό Ρούπελ, Μακεδονία	27
2.2.6 Συμμαχικά Νεκροταφεία Ζειτενλικ, Θεσσαλονίκη	28
2.2.7 Συμμαχικό Πολεμικό Νεκροταφείο Φαλήρου	30
2.2.8 Πρώτο Νεκροταφείο Αθηνών	32
2.2.9 Φραγκοκάστελλο Κρήτης	34
2.3 Οι προοπτικές του Σκοτεινού Τουρισμού στην Ελλάδα	37
2.3.1 Τα δυνατά σημεία ανάπτυξης του σκοτεινού τουρισμού	38
2.3.2 Τα αδύνατα σημεία ανάπτυξης του σκοτεινού τουρισμού	41
2.3.3 Οι ευκαιρίες ανάπτυξης του σκοτεινού τουρισμού	43
2.3.4 Οι απειλές ανάπτυξης του σκοτεινού τουρισμού	45
Κεφάλαιο 3: Μεθολογία έρευνας - Αποτελέσματα	47
3.1 Σκοπός και μεθολογία της έρευνας	47
3.2 Σχεδιασμός ερωτηματολογίου	48

3.3 Δείγμα έρευνας και περιορισμοί	48
3.4 Αποτελέσματα έρευνας	49
Κεφάλαιο 4: Συμπεράσματα και προτάσεις	61
4.1 Συμπεράσματα	61
4.2 Προτάσεις	64
Βιβλιογραφία	66
Ξένη	66
Ελληνική	68

Εισαγωγή

Οι τουριστικές περιοχές συνήθως θεωρούνται ως προορισμοί για ψυχαγωγία, ανάπαυση και αναψυχή. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια έχει εμφανιστεί μια νέα τάση όπου το ενδιαφέρον των τουριστών επικεντρώνεται σε τοποθεσίες που σχετίζονται με ανθρώπινη δυστυχία και θάνατο. Σε αυτό το πλαίσιο, ο σκοτεινός τουρισμός (dark tourism) αναδύεται ως μια σχετικά νέα μορφή τουρισμού, αναφερόμενη σε τοποθεσίες που συνδέονται με σκοτεινά και βίαια γεγονότα του παρελθόντος, όπως πολεμικές μάχες, γενοκτονίες, σφαγές, δολοφονίες, φρικαλεότητες, εγκλήματα και παρόμοια, που προσελκύουν επισκέπτες (Robb,2009).

Οι τουρίστες πλέον δεν ενδιαφέρονται μόνο για τις παραλίες και τα όμορφα τοπία, αλλά αναζητούν νέες αγορές με πιο απαιτητικούς, περίπλοκους και ασυνήθιστους προορισμούς και δραστηριότητες. Αυτή η τάση αναπαρίσταται από τον Σκοτεινό τουρισμό, ένα φαινόμενο που περιλαμβάνει την παρουσίαση και την επισκεψιμότητα πραγματικών ή τόπων θανάτου, καταστροφής, πόνου και τραγωδίας.

Επίσης, η ανάλυση του φαινομένου του σκοτεινού τουρισμού είναι ζωτικής σημασίας, καθώς απαιτείται να το κατανοήσουμε εντός του πολιτιστικού, κοινωνικού, ιστορικού και πολιτικού πλαισίου. Ο σκοτεινός τουρισμός προκαλεί επίσης ηθικά διλήμματα λόγω της ιδιαίτερης φύσης του, και η προβολή και προώθησή του προκαλούν αντίστοιχες ανησυχίες. Ταυτόχρονα, η ερμηνεία των σκοτεινών τουριστικών προϊόντων, καθώς και

θέματα διαχείρισης γενικότερα, προκαλούν πολλά ερωτηματικά (Sharpley & Stone, 2009, σσ.8-9).

Σύμφωνα, λοιπόν, με τα παραπάνω, η παρούσα διπλωματική εργασία αποσκοπεί στο να αναλύσει τον ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει ο σκοτεινός τουρισμός στο τουριστικό προϊόν της Ελλάδας καθώς και στην πολιτιστική της ανάπτυξη. Η διπλωματική αυτή έχει την εξής δομή: στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η έννοια του σκοτεινού τουρισμού καθώς και η αποτύπωση του ορισμού του ενώ στην συνέχεια αναλύεται το περιεχόμενο του ως ειδική μορφή τουρισμού. Στην συνέχεια, αναλύονται τα κίνητρα του σκοτεινού τουρισμού και των επισκεπτών ενώ γίνεται παρουσίαση ορισμένων σημαντικών διεθνών προορισμών σκοτεινού τουρισμού.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται εστίαση στον σκοτεινό τουρισμό στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στην υπάρχουσα κατάσταση της μορφής αυτής στον ελλαδικό χώρο.

Έπειτα παρουσιάζονται ορισμένοι από τους πιο σημαντικούς προορισμούς στην Ελλάδα και στην συνέχεια διερευνώνται οι προοπτικές εξέλιξης τους σκοτεινού τουρισμού.

Κλείνοντας το δεύτερο κεφάλαιο, επιχειρείται μια ανάλυση SWOT που διαμορφώνει το εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον του σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα. Έπειτα, στο τρίτο κεφάλαιο αρχίζει το ερευνητικό μέρος της εργασίας, παρουσιάζοντας την μεθοδολογία και τα εργαλεία της έρευνας, τα αποτελέσματα και την ανάλυση τους, ώστε να αναπτυχθούν περισσότερο βάσει των αποτελεσμάτων, τα ζητήματα που προκύπτουν σχετικά με το ζήτημα που μελετάται. Στο τελευταίο κεφάλαιο, αποτυπώνονται ορισμένα συμπεράσματα, λαμβάνοντας υπόψιν τα αποτελέσματα της έρευνας για την υπάρχουσα κατάσταση του σκοτεινού τουρισμού και κλείνει με ορισμένες προτάσεις για τις προοπτικές ανάπτυξης και εξέλιξης της ειδικής αυτής μορφής στην Ελλάδα.

Κεφάλαιο 1 : Ο Σκοτεινός Τουρισμός

1.1 Έννοια του Σκοτεινού Τουρισμού

Ο σκοτεινός τουρισμός αφορά ένα είδος

θεματικού τουρισμού που τοποθετείται σε ένα πλαίσιο “τουρισμού ιδιαίτερων καταστάσεων και συμπεριφορών” και πιο συγκεκριμένα σχετίζεται με τον τουρισμού σημαντικού κινδύνου, κάτι που δεν μπορεί να τον συμπεριλάβει σε διαφορετική τουριστική ενότητα.

Ο όρος “σκοτεινός” στο συγκεκριμένο είδος τουρισμού, αποτυπώνει την σύνδεση του συγκεκριμένου είδους με τον θάνατο ή την τραγωδία . Η επίσκεψη σε μέρη και τοποθεσίες που έχουν στιγματιστεί από βία, καταστροφικές συνέπειες, ανθρώπινη οδύνη, θάνατο κ.α. είναι η επεξήγηση του σκοτεινού τουρισμού.

Τα τελευταία χρόνια, η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού διαδίδεται όλο και περισσότερο με συνέπεια την συνεχή αυξανόμενη επισκεψιμότητα τουριστών σε περιοχές και μέρη που έχουν καθοριστεί από μια “σκοτεινή” κατάσταση που συνέβει κατά το παρελθόν όπως φυλακές, σημεία που έλαβαν χώρα διάφορες πολεμικές συγκρούσεις, αυτοκτονίες κ.α.

Ο διευθυντής του κέντρου Moffat, καθηγητής J. Lennon, σε συνεργασία με τον καθηγητή Glasgo του πανεπιστημίου Caledonia ανέπτυξαν κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 90’ την έννοια του σκοτεινού τουρισμού ώστε να αντικατατοπτρίζει όσο δυνατό καλύτερα την συνεχή αύξηση του σκοτεινού τουρισμού για τοποθεσίες, μνημεία και αξιοθέατα που έχουν σύνδεση με τον θάνατο, τις πολεμικές συγκρούσεις, τις μαζικές δολοφονίες και γενικότερα τραγικά γεγονότα που έχουν στιγματίσει την συγκεκριμένη τοποθεσία ή περιοχή (Lennon & Foley, 2000).

1.2 Ορισμός του Σκοτεινού Τουρισμού

Το ενδιαφέρον του ανθρώπου για τοποθεσίες που συνδέονται με τον θάνατο και την καταστροφή ήταν ελκυστικό από την πρώτη στιγμή που ταξίδευε. Θα μπορούσε να συμπεριληφθούν σε αυτό οι δημόσιες εκτελέσεις που προξενούσε το ενδιαφέρον πολλών ταξιδιωτών μέχρι και οι μονομαχίες στις αρένες κατά τα αρχαία χρόνια. Φανερά, λοιπόν, αν και ο σκοτεινός τουρισμός αναγνωρίστηκε ως εναλλακτική μορφή τουρισμού πολλά χρόνια μετά, παρατηρείται ότι υπάρχει στο ευρύ φάσμα του φαινομένου του τουρισμού

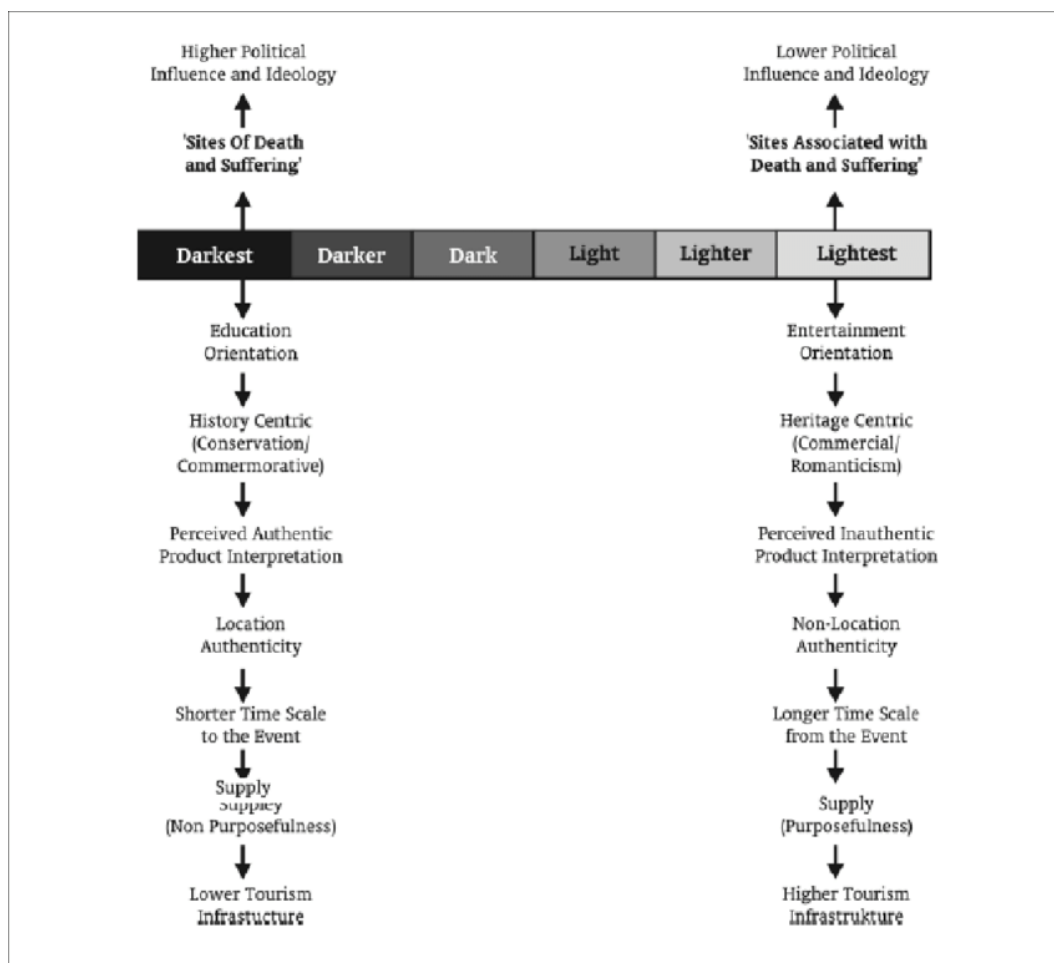
πολύ καιρό πριν. Ωστόσο τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται μια σαφή αύξηση του ενδιαφέροντος των τουριστών ενώ σχετικά πρόσφατα αποτέλεσε και θέμα εκτένεστης ακαδημαϊκής έρευνας ως προς την μορφή και τις εκφάνσεις του. Σαν όρος, ο σκοτεινός τουρισμός έγινε γνωστός περίπου το 2000 αλλά συνεχίζει ως σήμερα να έχει περιορισμένη ακαδημαϊκή ανάπτυξη από πλευράς έρευνας και θεωρητικού πλαισίου. Συνεπώς η εννοιολογική θέση του όρου χαρακτηρίζεται ως προβληματική λόγω της ελλιπούς έρευνας του θεωρητικού πλαισίου καθώς και των αντίστοιχων τουριστικών προϊόντων που συνδέονται με τον σκοτεινό τουρισμό (Sharpley & Stone, 2009, σ. 4-7)

Αν και τις τελευταίες δεκαετίες γίνεται αναφορά στον σκοτεινό τουρισμό σαν όρο και μορφή εναλλακτικού τουρισμού, οι τοποθεσίες και τα μέρη με συγκεκριμένο πεδίο ενδιαφέροντος προυπήρχαν και οι επισκέπτες ταξίδευαν σε αυτές τις περιοχές. Παράλληλα, λοιπόν με την ανάπτυξη γενικότερα του τουρισμού, αναπτυσσόταν και ο σκοτεινός τουρισμός με ολοένα και περισσότερους ταξιδιώτες να εκφράζουν το ενδιαφέρον τους να επισκεφθούν τοποθεσίες που συνδέονται με τον σκοτεινό τουρισμό. Επίσης, πολλές ταξιδιωτικές εταιρείες και πρακτορεία έχουν αυξήσει το εύρος επιλογών επίσκεψης προς τους ενδιαφερόμενους τουρίστες με τοποθεσίες που ήταν πεδία μάχης κατά την εποχή των Παγκοσμίων πολέμων ή μνημεία που αριθμούν θύματα πολέμου κ.α. Παρ'όλα αυτά, όλα αυτά τα μέρη που συμπεριλαμβάνουν το είδους του σκοτεινού τουρισμού είναι συνδεδεμένα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο με τουριστικές περιοχές που τα κατατάσσουν ως ένα μέρος αυτών. Τα αξιοθέατα που εμπεριέχουν ως θέμα τους τον σκοτεινό τουρισμό λόγω της ιδιομορφίας τους, παρείχαν την δυνατότητα να δοθεί μια διαφορετική ορολογία για το συγκεκριμένο φαινόμενο και τις λοιπές πλευρές του. Όμως, αυτός ο συνδυασμός μεταξύ μορφών, τουριστικών περιοχών, τοποθεσιών και αξιοθέατων έχουν ως κοινό παρανομαστή την "σκοτεινή πλευρά" του σημείου αυτού, δηλαδή τον θάνατο και την καταστροφή. Εν ολίγοις, ο σκοτεινός τουρισμός εστιάζει στην σύνδεση μεταξύ τουρισμού και τραγωδίας (Sharpley & Stone, 2009, σ. 9-12).

Παρατηρείται, λοιπόν πως λόγω των διαφορετικών σημείων που καλύπτουν τα προϊόντα του σκοτεινού τουρισμού σε ότι αφορά τον σχεδιασμό, τον στόχο και την υλοποίηση τους, ένας γενικός όρος με τον χαρακτηρισμό "σκοτεινός" δεν θα ήταν δυνατό να καλύψει όλες αυτές τις διαφορετικές πλευρές της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού.

Εκτός από αυτή την έννοια για την αντίληψη του όρου «σκοτεινός» υπάρχει και ένα «πιο σκοτεινό τουριστικό παράδειγμα», σύμφωνα με τον Miles (Miles, 2002). Αναφέρει πως υπάρχει μια διάκριση μεταξύ «σκοτεινού» και «σκοτεινότερου» ως μια κλίμακα που είτε βρίσκεται σε μικρότερο είτε σε μεγαλύτερο βαθμό, καθορίζοντας έτσι το πόσο μακάβρια μπορεί να χαρακτηριστεί μια τοποθεσία ή ένα μέρος. Επίσης υπάρχει ακόμα μια κρίσιμη διαφορά ανάμεσα στις τοποθεσίες που σχετίζονται με τον θάνατο και την τραγωδία και στις περιοχές που είναι του θανάτου και της τραγωδίας. Στο παρακάτω σχήμα, (Σχήμα 1) διαχωρίζεται το φάσμα του σκοτεινού τουρισμού σε έξι επίπεδα στο οποίο καταγράφονται ο σκοπός της τοποθεσίας, η συσχέτιση με την τραγωδία, η τουριστική υποδομή, η ιστορικότητα και ο χρόνος που έχει παρέλθει από το γεγονός καθώς και η μνημόνευση του (Stone, 2006).

Σχήμα 1. Dark Tourism Spectrum

1.3 Ο Σκοτεινός τουρισμός ως εναλλακτική μορφή τουρισμού

Όπως αναφέρουν οι Κοκκώσης και Τσάρτας (1999), οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι μέρος μιας συγκεκριμένης κατηγορίας που αποτελείται από ειδική ζήτηση έχοντας ένα βασικό κίνητρο από την μία πλευρά και από την άλλη έναν στόχο που δεν είναι άλλο από την ικανοποίηση και εξυπηρέτηση των τουριστών με ειδικά ενδιαφέροντα. Αυτό επιτυγχάνεται βέβαια, σε περιοχές και τοποθεσίες όπου αναπτύσσονται οι συγκεκριμένες ειδικές μορφές και παρέχουν τις κατάλληλες συνθήκες και υποδομές προς την ορθή και όσο το δυνατόν καλύτερη εξυπηρέτηση για τους ενδιαφερόμενους.

Αναφέρεται από τον Κοκκώση (2011) πως το σημείο τομής για να μπορέσει μια ειδική μορφή τουρισμού να καταστεί σε ένα τουριστικό προϊόν που θα εξυπηρετεί ορθώς τον σκοπό του και να μπορεί να συνεχίσει να αναπτύσσεται, είναι το ειδικό κίνητρο που εστιάζει σε αυτό το συγκριμένο είδος τουριστικού προϊόντος καθώς και ο συνδυασμός του με άλλα, λιγότερο σημαντικά κίνητρα.

Σύμφωνα με την Farmaki (2013), ο σκοτεινός τουρισμός δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια στάσιμη μορφή τουρισμού. Αυτό συμβαίνει διότι μια τοποθεσία ή ένα μέρος αλλάζουν ανα χρονικές περιόδους όχι μόνο μορφολογικά αλλά και σημασιολογικά. Ο τουρισμός προσαρμόζεται σχετικά εύκολα σε αυτές τις αλλαγές καθώς χαρακτηρίζεται απο ευελιξία. Στην βιβλιογραφία ο σκοτεινός τουρισμός παρουσιάζεται ως μια επιλογή των τουριστών που επιθυμούν να βιώσουν κάτι διαφορετικό, να βρεθούν σε μια τοποθεσία που θα νιώσουν ένα μοναδικό συναίσθημα που θα τους ακολουθεί για το υπόλοιπο της ζωής τους. Όμως πάρα πολλά σημεία στον κόσμο που ανήκουν στο φάσμα του σκοτεινού τουρισμού έχουν μετατραπεί σε μέρη με πολύ μεγάλη τουριστική ζήτηση και όλο και περισσότεροι τουρίστες τα επισκέπτονται.

Με γνώμονα τα παραπάνω, γίνεται αντιληπτό πως ο σκοτεινός τουρισμός είναι μια ειδική μορφή τουρισμού που ο βασικός παράγοντας του είναι η κατηγοριοποίηση του στο συνολικό μέγεθος των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, διαθέτοντας ορισμένες βασικές

αρχές που υπάρχουν σε πολλές άλλες ειδικές μορφές. Οι περισσότερες ειδικές μορφές τουρισμού έχουν ως όνομα το σημείο που αποτελεί το σημαντικότερο τους χαρακτηριστικό, όμως στον σκοτεινό τουρισμό περιλαμβάνεται ένα αρκετά ευρύ σύνολο συγκεκριμένων κινήτρων που τον χαρακτηρίζουν.

1.4 Τα κίνητρα του Σκοτεινού Τουρισμού

Ένας ταξιδιώτης – επισκέπτης δεν έχει συγκεκριμένα κίνητρα κατα τα οποία μπορούν να χαρακτηριστούν ως οι βασικοί λόγοι που επισκέπτεται ένα μέρος. Η ανάλυση των κινήτρων αυτών αποτελεί μια δυσνόητη διαδικασία καθώς οι αιτίες μπορεί να είναι αρκετές για τον κάθε επισκέπτη ξεχωριστά (Date & Robinson, 2011).

Τα κίνητρα ενός τουρίστα που επιλέγει έναν προορισμό που ανήκει στο πλαίσιο του σκοτεινού τουρισμού δεν διαθέτει πάντα μια ξεκάθαρη εικόνα των κινήτρων επιλογής του. Η διαδικασία επιλογής, τα κίνητρα και ο σκοπός δηλαδή των τουριστών βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με την ψυχολογική διάθεση του επισκέπτη ενώ ταυτόχρονα μπορεί να υπάρξουν κίνητρα και κατα την διάρκεια της επίσκεψης του εκάστοτε σκοτεινού προορισμού. Διάφορες μελέτες αναφέρουν πως το βασικότερο κίνητρο των τουριστών σε σκοτεινές τοποθεσίες είναι το ενδιαφέρον που προκαλείται από την τραγωδία που είχε λάβει χώρα ή ακόμη και τον θάνατο. Παρ' όλα αυτά νεότερες μελέτες αναφέρουν πως τα ενδιαφέροντα των τουριστών υπάρχουν και για προσωπικούς λόγους ή επιπλέον πολιτιστικά ενδιαφέροντα που υπάρχουν στα μέρη αυτά. Είναι ρεαλιστική εκδοχή το γεγονός πως ένας τουρίστας δεν ελκύεται μόνο από την οδύνη ή την καταστροφή που συνέβη σε μια τοποθεσία αλλά υπάρχουν παραπάνω λόγοι που κινούν αυτό το ενδιαφέρον. Για παράδειγμα, οι τουρίστες επισκέπτονται αυτές τις τοποθεσίες με γνώμονα τα πολιτιστικά τους ενδιαφέροντα, την περιέργεια και την γνώση για παραπάνω λεπτομέρειες του συγκεκριμένου μέρους. Δηλαδή, οι τουρίστες που επισκέπτονται μια τοποθεσία ολοκαυτώματος κατα τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο δεν ελκύονται από το γεγονός ότι σε αυτό το μέρος βασανίστηκαν και θανατώθηκαν εκατομμύρια άνθρωποι αλλά η επιθυμία τους για περαιτέρω γνώση και περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την τοποθεσία όπως επίσης και περισσότερη κατανόηση του τρόπου του οποίου οι άνθρωποι αυτοί κατέληξαν στον θάνατο (Πιεν, 2020).

Δίνοντας έμφαση στα όσα σημειώνει ο Ashworth (2004) παρατηρούνται τέσσερα κίνητρα που κινούν το ενδιαφέρον τον ανθρώπων για τον σκοτεινό τουρισμό. Αρχικά, ως πρώτο κίνητρο θεωρείται η περιέργεια όπου είναι ένας σημαντικός παράγοντας γενικά στα ενδιαφέροντα των ανθρώπων. Η αίσθηση που προκαλεί κάτι άγνωστο στον άνθρωπο τον υποκινεί ώστε να μάθει περισσότερα για αυτό. Οι τουρίστες, λοιπόν, προσπαθούν να ικανοποιήσουν αυτή την αβεβαιότητα του αγνώστου, του μοναδικού, του ανεξερέητου για αυτούς καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως ένα στοιχείο για την προσέγγιση των τουριστών προς τον σκοτεινό τουρισμό συνάδει με την γενικότερη περιέργεια που διακατέχει τον άνθρωπο για το άγνωστο. Κι αν πολλές φορές στην καθημερινή ζωή κάτι τέτοιο μπορεί να μην συμβαίνει σε συνεχή ροή, στον σκοτεινό τουρισμό μπορεί να συμβεί πιο εύκολα ως μια διαδικασία τουριστικής δραστηριότητας. Μπορεί να ανταποκριθεί στην ανάγκη αυτή του ανθρώπου να επισκεφθεί ένα τουριστικό αξιοθέατο που ‘κρύβει’ τραγωδία, ειδικά μάλιστα χρησιμοποιώντας ως επιλογή την τουριστική ιδιότητα.

Ένα δεύτερο κίνητρο έχει να κάνει με την ταυτότητα του τουρίστα. Στον σκοτεινό τουρισμό πολλά αξιοθέατα ή τοποθεσίες έχουν άμεση συνάρτηση με τον πολιτιστικό τουρισμό, καθώς πολλά μέρη υπάρχουν για πάρα πολλά χρόνια έχοντας σημαντική ιστορική ιδιαιτερότητα, εκτός από το οδυνηρό και τραγικό παρελθόν που μπορεί να έχουν. Πολλοί τουρίστες εφόσον επισκέπτονται τοποθεσίες με μεγάλη ιστορική σημασία, προσπαθούν να ανακαλύψουν το παρελθόν, να γνωρίσουν περισσότερα πράγματα για την ιστορία ή ακόμη και για τους ίδιους. Όμως μια τέτοια αναζήτηση είναι απόλυτα φυσιολογικό να φέρνει στην επιφάνεια και συνθήκες όχι τόσο αρεστές, όπως μια σκοτεινή και τραγική ιστορία με πόνο, καταστροφή και θάνατο.

Το τρίτο κίνητρο, που δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αποδεκτό με πλήρη κατανόηση, είναι το ενδιαφέρον για τον θάνατο και την καταστροφή. Μπορεί να ερμηνευθεί πως υπάρχουν επισκέπτες που ελκύονται από περιστατικά βίας, τρόμου και καταστροφής. Μια τέτοια συνθήκη είναι πολύ ιδιαίτερη προκαλώντας δύσκολα, σε διαχείριση, συναισθήματα. Βέβαια, μια τέτοια παράλληλη σχέση μεταξύ τρόμου και τουριστικής διαδικασίας υπάρχει από πολλά χρόνια πριν. Για παράδειγμα, το ίδιο συνέβαινε και με τις ιστορικές μονομαχίες επι Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, συνδυάζοντας

το αξιοθέατο με την βία και τον θάνατο. Επίσης, τα συναισθήματα τρόμου και φόβου δεν εκφράζονται μόνο μέσα από τοποθεσίες και αξιοθέατα που συμπεριλαμβάνονται στο εύρος του σκοτεινού τουρισμού αλλά υπάρχουν και στην εκδήλωση τετοιων συναισθημάτων μέσα από την λογοτεχνία, μέσω την εικαστικών και της τέχνης γενικότερα. Γίνεται αντιληπτό, πως για τον τουρίστα που επιλέγει τέτοιου είδους αξιοθέατα, η τουριστική διαδικασία μπορεί να έχει διασκεδαστική υπόσταση όπως και τα προαναφερθέντα. Επιπλέον, τα βιώματα και οι εμπειρίες που λαμβάνει και αισθάνεται ένας τουρίστας σε αξιοθέατα με σκοτεινό υπόβαθρο, αποτελούν και μια απόδραση από την καθημερινότητα και την προσωπική ρουτίνα.

Το τελευταίο κίνητρο έχει να κάνει με την ενσυναίσθηση των τουριστών. Οι επισκέπτες νιώθουν πως ταυτίζονται ή επιθυμούν να αφουγκραστούν κατά ένα τρόπο τα οδυνηρά συμβάντα σε μια τοποθεσία που επισκέπτονται. Είναι ένας τρόπος κοινά αποδεκτός, διότι οι επισκέπτες φορτισμένοι συναισθηματικά προσπαθούν να κατανοήσουν την ιστορική και ανθρώπινη σημασία για ένα μέρος γεμάτο πόνο και τραγωδία. Η ενσυναίσθηση αποτελεί ένα κίνητρο πολύ σημαντικό παρ'ολη την έλξη που προκαλείται από τουριστικά αξιοθέατα με αίσθημα τρόμου και πόνου.

1.5 Διεθνείς Προορισμοί Σκοτεινού Τουρισμού

Στο συγκεκριμένο υποκεφάλαιο παρουσιάζονται ορισμένες διεθνείς τοποθεσίες και αξιοθέατα του σκοτεινού τουρισμού, ώστε να γίνει πιο εύκολα αντιληπτό ποια μέρη συγκαταλέγονται στη συγκεκριμένη μορφή ειδικού τουρισμού.

Τουρισμός Καταστροφών

Το μεγαλύτερο ατύχημα σε εργοστάσιο που συνέβει, ήταν αυτό στον πυρηνικό σταθμό του Τσέρνομπιλ της Ουκρανίας, στις 26 Απριλίου του 1986. Ο πυρηνικός αντιδραστήρας που εξερράγει, προκάλεσε ανυπολογιστή καταστροφή όχι μόνο των ανθρώπων που πέθανα ακαριαία αλλά και οι μελλοντικές επιπτώσεις που είχε το συγκεκριμένο δυστύχημα. Η ραδιενέργεια που ελευθερώθηκε μετά την έκρηξη του πυρηνικού αντιδραστήρα ήταν αντίστοιχή με σχεδόν 200 ατομικές βόμβες σαν αυτές που

χρησιμοποιήθηκαν για την καταστροφή των Χιροσιμα και Ναγκασάκι. Σήμερα, η περιοχή του Τσέρνομπιλ και συγκεκριμένα του εργοστασίου της περιοχής επισκέπτεται από πολλούς τουρίστες με την απαραίτητη λήψη μέτρων φυσικά. (Dark Tourist, Documentary, 2018)

Τουρισμός φυλακών

Ένα μικρό νησί στο Σαν Φρανσίσκο των ΗΠΑ έμεινε στην ιστορία ως το μέρος που φιλοξένησε ορισμένους από τους μεγαλύτερους και πιο γνωστούς εγκληματίες της Αμερικής. Οι φυλακές Αλκατραζ λειτούργησαν από το 1934 ως το 1963 δίνοντα στο συγκεκριμένο νησί μια παγκόσμια φήμη. Ένας από τους πιο γνωστούς κακοποιούς της Αμερικής, ο Al Capone είχε φυλακιστεί εκεί εκτοξεύοντας την φήμη των φυλακών ακόμα περισσότερο. Σήμερα, οι φυλακές υποδέχονται πολλούς τουρίστες οι οποίοι ξεναγούνται στο Αλκατραζ βλέποντας τα κελιά των κρατούμενων και γενικότερα τους χώρους που ήταν φυλακισμένοι καθώς επίσης μαθαίνουν περιβόητες ιστορίες των κρατούμενων που φυλακίστηκαν εκεί..(Dark Tourist, Documentary, 2018)

Τουρισμός πολέμου και μαχών

Μια από τις πιο σημαντικές και κομβικές μάχες που δόθηκαν στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν στην περοχή της Νορμανδίας. Στις 6 Ιουνίου του 1944, οι δυνάμεις των συμμάχων ξεκίνησαν την απόβαση στις ακτές της Γαλλικής περιοχής για αντιμετωπίσουν τις δυνάμεις των Γερμανών. Η κρισιμότητα της επιχείρησης D-Day ήταν πολύ σημαντική για την συνέχεια και την τελική ευθεία του πολέμου, σε μια σειρά από μάχες που προκάλεσε τον θάνατο χιλιάδων στρατιωτών και από τις δύο πλευρές. Πλέον, στην περιοχή της Νορμανδίας και τις ακτές αυτές, παρέχονται ξεναγήσεις σε τουρίστες και τα μέρη αυτά καθώς και το μνημείο που έχει τοποθετηθεί, το επισκέπτονται κάθε χρόνο πάνω από 50 χιλιάδες τουρίστες (Dark Tourist, Documentary, 2018).

Τουρισμός Ολοκαυτώματος

Ένα από τα πιο γνωστά σημεία που συγκαταλέγονται στον σκοτεινό τουρισμό είναι η περιοχή του Αουσβιτς στην Πολωνία. Εκεί έχει λάβει χώρα, μια από τις τραγικότερες στιγμές της ανθρώπινης ιστορίας. Ως ένα από τα μεγαλύτερα στρατόπεδα συγκέντρωσης των γερμανών ναζί, υπήρξε μέρος συνώνυμο της φρίκης, του πόνου και του θανάτου. Σχεδόν 1.3 εκατομμύρια άνθρωποι έχασαν την ζωή τους ενώ σημαντικό γεγονός είναι πως στο Αουσβιτς υπήρξε η μεγαλύτερη μαζική εξαφάνιση εβραίων πολιτών που οδηγήθηκαν σε μαρτυρικό θάνατο. Σήμερα χιλιάδες επισκέπτες κάθε χρόνο επισκέπτονται το Αουσβιτς, ένα μέρος που φέρει την υπογραφή της ανθρώπινης καταστροφής και τραγωδίας (Dark Tourist, Documentary, 2018).

Τουρισμός νεκροταφείων

Μεγάλες προσωπικότητες από όλο τον κόσμο έχουν τοποθετηθεί μετά θάνατον σε ένα από τα πιο γνωστά κοιμητήρια στον κόσμο. Το Père Lachaise (Περ Λασέζ) είναι στο Παρίσι και πάρα πολλοί επισκέπτες είτε μεμονωμένα είτε μέσω ξεναγήσεων επισκέπτονται το συγκεκριμένο κοιμητήριο για να δουν από κοντά τα μνήματα μεγάλων προσωπικοτήτων. Το κοιμητήριο εκτός από τα μνήματα μεγάλων προσωπικοτήτων (Edith Piaf , Jim Morrison κ.α.) διαθέτει και μια αισθητική παλαιότερης εποχής με γλυπτά και αγάλματα καθιστώντας το ακόμα πιο ελκυστικό στο τουριστικό κοινό .

Κεφάλαιο 2: Ο Σκοτεινός Τουρισμός στην Ελλάδα

2.1 Η εξέλιξη του Σκοτεινού Τουρισμού στην Ελλάδα

Ο σκοτεινός τουρισμός αποτελεί μια ειδική μορφή τουρισμού χωρίς να έχει σημαντική εξέλιξη στον ελλαδικό χώρο. Στην ευρύτερη περιοχή της Ελλάδας υπάρχουν αρκετές τοποθεσίες αποτελούν μέρος του σκοτεινού τουρισμού, χωρίς όμως να έχουν αναπτυχθεί

σε τέτοιο βαθμό για περαιτέρω εξέλιξη ενώ σε αντίθετη περίπτωση στο εξωτερικό με τους ανάλογους σχεδιασμούς το φαινόμενο του σκοτεινού τουρισμού έχει ανοδική και συνεχή εξέλιξη.

Η Ελλάδα ως χώρα αποτελεί ένα σημαντικό τμήμα του τουρισμού γενικότερα σε παγκόσμιο επίπεδο για αρκετούς λόγους με σημαντικότερο την γεωφυσική της θέση και τα όσα προσφέρει ο φυσικό της πλούτος και όχι μόνο. Ειδικότερα, η Ελλάδα ως η χώρα που γέννησε τον πολιτισμό και την δημοκρατία αποτελεί έναν μεγάλο πόλο έλξης ειδικά για τους επισκέπτες με πολιτιστικό ενδιαφέρον. Η εξέλιξη της πολιτιστική κληρονομιάς της Ελλάδας δημιούργησε συνθήκες ανάπτυξης της χώρας με δημιουργία πολιτιστικών κέντρων, μουσείων κ.α. δίνοντας μεγάλη έμφαση και διαφορετικά είδη τουρισμού εκτός από την γενικότερη επισκεψιμότητα που λαμβάνει κάθε χρόνο λόγω θάλασσας, καιρικών συνθηκών και διασκέδασης.

Στο εξωτερικό, ο σκοτεινός τουρισμός συνεχίζει και αναπτύσσεται, διαδίδεται εντονότερα προς το τουριστικό κοινό μέσα από τον σχεδιασμό και το μάρκετινγκ που χρησιμοποιεί η κάθε χώρα για να προωθηθεί ορθά το συγκεκριμένο είδος ώστε να βρίσκεται συνεχώς σε διαρκή εξέλιξη και αναγνωσιμότητα από τους τουρίστες. Στην Ελλάδα δεν υπάρχει μια σαφή κατεύθυνση για το συγκεκριμένο είδος με αποτέλεσμα να μην γίνεται εύκολα κατανοητή η έννοια του σκοτεινού τουρισμού ως ειδική μορφή. Το φαινόμενο αυτό στην Ελλάδα μπορεί να συνδυαστεί με τον πολιτιστικό, τον ιστορικό και τον θρησκευτικό τουρισμό δίνοντάς την ευκαιρία στους τουρίστες να γνωρίσουν το συγκεκριμένο είδος με σημαντικές προοπτικές και ενδιαφέροντα.

Συνεπώς, ο σκοτεινός τουρισμός στην Ελλάδα με τον απαραίτητο σχεδιασμό από τους αρμόδιους φορείς, κράτος και ιδιωτικές πρωτοβουλίες μπορεί να εξελιχθεί σε ένα αρκετά σημαντικό κομμάτι της τουριστικής δραστηριότητας της χώρας με αρκετές προοπτικές συνεχούς εξέλιξης λόγω της ιδιαιτερότητας του.

2.2 Τοποθεσίες Σκοτεινού Τουρισμού στην Ελλάδα

Παρακάτω παρουσιάζονται μερικά μνημεία και τοποθεσίες στην Ελλάδα που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν αποτελεσματικά με γνώμονα την ανάπτυξη του εγχώριου σκοτεινού τουρισμού. Οι παρακάτω τοποθεσίες μπορούν να αξιοποιηθούν πολύπλευρα στον κλάδο του τουρισμού, όμως η συγκεκριμένη ανάλυση τους εστιάζει στην μορφή του σκοτεινού τουρισμού και στην αξιοποίηση τους υπό την ειδική αυτή μορφή τουρισμού.

2.2.1 Σπιναλόγκα, Κρήτη

Η Σπιναλόγκα είναι ένα μικρό νησί, το οποίο βρίσκεται στα βόρεια του κόλπου της Ελούντας στην Επαρχία Μεραιμπέλλου του νομού Λασιθίου στην Κρήτη. Το αρχαίο του όνομα ήταν Καλυδών, αλλά μετά την κατάληψη του από τους Ενετούς ονομάστηκε στα λατινικά "spina lunga", που σημαίνει «μακρύ αγκάθι». Από αυτή την ονομασία και με παράφραση, το νησάκι πήρε την σημερινή του ονομασία. Οχυρώθηκε άριστα από τους Ενετούς, τόσο από κατασκευαστικής και αρχιτεκτονικής άποψης, όσο και από αισθητικής του όλου τοπίου που ακόμη και σήμερα καταφέρνει και διατηρεί την ομορφιά του.

Η Κρητική Πολιτεία άρχισε να συγκεντρώνει όλους τους λεπρούς στο νησί της Σπιναλόγκα το 1903, διότι η κατάσταση εξαθλίωσης που υπήρχε αλλά και η διαμονή των ασθενών σε διάφορους οικισμούς εκτός πόλεων, θεωρούνταν εστίες μόλυνσεων και προχώρησε στην παραπάνω απόφαση. Στην αρχή στην Σπιναλόγκα πήγαιναν μόνο ασθενείς με τη νόσο Χάνσεν από το νησί της Κρήτης ενώ αργότερα κατέφθαναν ασθενείς από όλη την Ελλάδα. Η κατάσταση στην αρχή ήταν απελπιστική για τους κατοίκους. Στο νησί δεν υπήρχε καμία οργάνωση, καμία υποδομή, καμία ιατρική και φαρμακευτική περίθαλψη μετατρέποντας την νέα αυτή κοινωνία ασθενών σε μια τραγική συνθήκη διαβίωσης. Μέσα σε σύντομο διάστημα, η Σπιναλόγκα χαρακτηρίστηκε το Διεθνές Λεπροκομείο και πολύ γρήγορα αριθμούσε πάνω από 1000 κατοίκους. Οι περισσότεροι ασθενείς δεν ήθελαν να περάσουν στο νησί διότι γνώριζαν πως δεν υπήρχε ελπίδα επιστροφής και φυσικά περίθαλψης, για αυτό η πολιτεία χρησιμοποιούσε την βία για να τους μεταφέρει και τις περισσότερες φορές με χειροπέδες. Η οδυνηρή περιγραφή την κατάστασης του νησιού αποτυπώνεται στην επιγραφή που υπήρχε στην είσοδο του νησιού που έγραφε «Ο εισερχόμενος να αποθέσει κάθε ελπίδα» (Cretansense, 2015).

Στην συνέχεια, το λεπροκομείο προχώρησε σε πολλές αλλαγές προς την σταδιακή καλυτέρευση της κατάστασης για τους ασθενείς έχοντας γιατρού, νοσηλευτές, καθαριστές, επιστάτες, οικονομική υπηρεσία, δασκάλους και ιερείς. Οι ασθενείς χρησιμοποιούσαν ως κατοικίες τον τουρκικό οικισμό που υπήρχε στο νησί αλλά και σε πιο σύγχρονα κτίρια που κατασκευάστηκαν περίπου την δεκαετία του 30.

Πλέον, το νησί δέχεται ημερησίως (κυρίως καλοκαιρινούς μήνες) 1000 με 1500 επισκέπτες ενώ το 2022 έφτασε τον αριθμό των 300 χιλιάδων επισκεπτών. Είναι πλέον μια τοποθεσία που θέτει γερά θεμέλια για την είσοδο του στα μνημεία της Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO. Την ενίσχυση της διαφήμισης του νησιού βοήθησε και το best seller βιβλίο της Victoria Hislop με τίτλο «Το νησί» και στην ομώνυμη σειρά που βασίστηκε στο συγκεκριμένο βιβλίο. Το νησί της Σπιναλόγκα είναι ο δεύτερος σε επισκεψιμότητα χώρος στο νησί της Κρήτης μετά τον αρχαιολογικό χώρο της Κνωσσού (ExploreCrete, 2016)

2.2.2 Μακρόνησος

Το νησί της Μακρόνησου βρίσκεται δίπλα στην Κέα και απέναντι από το Λαύριο. Αποτελεί το δυτικότερο νησί των Κυκλάδων, με πλούσιο υπέδαφος και στρατηγική θέση. Τα χαρακτηριστικά του αυτά αποτέλεσαν αφορμή για χρήση του νησιού με ποικίλους τρόπους στο πέρασμα του χρόνου, γιατί αν και μικρό νησί έχει μεγάλη ιστορία καθ' όλη την διάρκεια των χρόνων. Χαρακτηριστικά στην αρχαιότητα, ήταν το νησί που ο Πάρις έκρυψε την Ωραία Ελένη μετά την φυγή της από την Σπάρτη.

Κατά την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων (1912-1913) στη Μακρόνησο μεταφέρονται Τούρκοι αιχμάλωτοι. Οι αιχμάλωτοι παραμένουν στο νησί μέχρι την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης. Από τα μέσα του 1922 μετά την Μικρασιατική καταστροφή στη Μακρόνησο αποβιβάζονται χιλιάδες Πόντιοι κυρίως πρόσφυγες. Η Μακρόνησος λειτουργεί πια και για ένα χρόνο ως λοιμοκαθαρτήριο προσφύγων, προωθώντας στη συνέχεια τους πρόσφυγες στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Όμως, το νησί της Μακρόνησου είναι γνωστό για την σκληρότητα και την περίοδο πόνου και βίας που αντιμετώπισαν οι αντιφρονούντες κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου (1946-1949). Στο στρατόπεδο της αποστέλλονται για ηθική εξόντωση και τρομοκράτηση οι αντιφρονούντες από όλη την Ελλάδα. Τον Αύγουστο του 47, όταν άνοιξε το στρατόπεδο υποτίθεται ότι θα λειτουργούσε απλά ως στρατιωτική μονάδα για την απομόνωση στρατιωτικών με προϋπηρεσία στην Εθνική Αντίσταση μέσω της συμμετοχής σε αριστερές οργανώσεις. Στις 7 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους καταφθάνουν οι πρώτοι κρατούμενοι. Ήταν 1.100 έφεδροι και μόνιμοι αξιωματικοί οι οποίοι είχαν πολεμήσει στις τάξεις του ΕΛΑΣ. Στις αρχές του 1948, όμως, προστίθενται ως κρατούμενοι 15.000 απλοί στρατιώτες με την κατηγορία υποψίας για αριστερά φρονήματα. Τελικά το 1948 με τη μεταφορά 12.000 εξόριστων από άλλα νησιά εγκαινιάζεται το στρατόπεδο πολιτικών εξόριστων Μακρόνησου (Maxmag, 2018).

Η αναμόρφωση έχει στόχο την ηθική και πολιτική εξουθένωση των κρατουμένων. Οι συνθήκες διαβίωσης είναι δύσκολες και απάνθρωπες. Οι κρατούμενοι ζουν σε αντίσκηνα, χωρίς τροφή ή και νερό για μέρες. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει ψυχολογική πίεση με μαθήματα «εθνικού προβληματισμού» και σωματική βία με βασανισμούς. Η διαμονή τους υποτίθεται ότι ολοκληρωνόταν με υπογραφή μετάνοιας. Πολλοί δεν κατάφεραν να φύγουν ζωντανοί από το νησί. Ειδικά με τη συμβολή των γεγονότων της 29ης Φεβρουαρίου και της 1ης Μαρτίου 1948 οι νεκροί και οι δολοφονημένοι ανάγονται στους εκατοντάδες. Ήταν μετά το τέλος του Εμφυλίου που καταργήθηκε των στρατόπεδο πολιτικών κρατουμένων αλλά όχι των στρατιωτών. Τελικά το 1961 η Μακρόνησος εγκαταλείφθηκε και αποξηλώθηκαν οι μονάδες. (Κακαβογιάννης, 2005)

Σήμερα, η Μακρόνησος δεν έχει τουριστική δυναμική που θα μπορούσε να δημιουργηθεί μέσα από σωστό σχεδιασμό. Από το 2019, έχει κηρυχθεί από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο ως αρχαιολογικός χώρος, όμως συνεχίζει να μην έχει μεγάλη τουριστική κίνηση. Είναι από τις τοποθεσίες που χρήζουν μεγαλύτερης ανάπτυξης όντας ένα μέρος με μεγάλη αλλά κυρίως ουσιαστική ουσία. Ως μια τοποθεσία με ένα παρελθόν γεμάτο καταστροφή, θλίψη και πόνο είναι ίσως από τα πλέον υποανάπτυκτα τουριστικά σημεία που εκτός από την πολιτιστική δυναμική τους, θα μπορούσε να είναι και από τα

σημαντικότερα μέρη σκοτεινού τουρισμού και κινήτρου προς την συγκεκριμένη μορφή, στον ελλαδικό χώρο.

2.2.3 Παλαμήδι, Ναύπλιο

Το Παλαμήδι είναι ένα από τα ωραιότερα κάστρα της Ελλάδας και το μεγαλύτερο και καλύτερα διατηρημένο φρουριακό συγκρότημα της Ενετοκρατίας. Ολοκληρώθηκε το 1714 σε χρόνο-ρεκόρ μόλις λίγων ετών για να εξυπηρετήσει τις στρατιωτικές και ναυτικές επιχειρήσεις των Βενετσιάνων εκείνης της εποχής.

Ακολουθεί τη φυσική γραμμή του λόφου και γίνεται ένα με το τοπίο γύρω του απόλυτα σεβόμενο το χώρο αλλά και το σκοπό που είχε αναλάβει να εξυπηρετήσει. Διατηρείται σε άριστη κατάσταση και αποτελεί ένα από τα σπουδαιότερα επιτεύγματα της βενετσιάνικης οχυρωματικής αρχιτεκτονικής. Ο λόφος του Παλαμηδιού, που οφείλει το όνομά του στον ομηρικό ήρωα Παλαμήδη, δεν φαίνεται να είχε οχυρωθεί συστηματικά μέχρι τα χρόνια της δεύτερης Ενετοκρατίας. Οι Ενετοί αντιλήφθηκαν τότε τη στρατηγική σημασία πολλών ελληνικών λιμανιών, μεταξύ άλλων και του Ναυπλίου, και εκτίμησαν τη θέση του βράχου του Παλαμηδιού, που προστάτευε με φυσικό τρόπο την είσοδο του Αργολικού κόλπου. Τα οχυρωματικά έργα φαίνεται ότι άρχισαν από τον Φραγκίσκο Μοροζίνι αμέσως μετά την επάνοδο των Ενετών αλλά η κατασκευή του φρουρίου πραγματοποιήθηκε ουσιαστικά επί των ημερών του Βενετσιάνου Γενικού Προβλεπτή του Στόλου Αυγουστίνου Σαγρέδου (Agostino Sagredo), από το 1711 έως το 1714, καθιστώντας την οχύρωση του φρουρίου σε πραγματικό επίτευγμα τόσο από πλευράς οχυρωματικής όσο και από πλευράς ταχύτητας κατασκευής του.

Κατά τη διάρκεια του έβδομου Τουρκο-Ενετικού πολέμου, το 1715, οι Τούρκοι εισέβαλαν με 100,000 άντρες. Το Παλαμήδι έπεσε στα χέρια των Τούρκων μετά από προδοσία του Λασάλ (του ίδιου του στρατιωτικού μηχανικού που το είχε επιμεληθεί) και αφού οι Τούρκοι χρειάστηκε να ανατινάξουν μέρος του φρουρίου. Ας σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, δεν επιτρεπόταν στους Χριστιανούς να εισέλθουν στο φρούριο. Από το Παλαμήδι ξεκίνησε η απελευθέρωση της πόλης από τους Τούρκους. Έπειτα από πολύμηνη πολιορκία, τη νύχτα της 29ης Νοεμβρίου του 1822, μια ομάδα από

350 παλικάρια με αρχηγό τον Στάικο Σταϊκόπουλο κατέλαβε με αιφνιδιασμό το Παλαμήδι. Πρώτος, ο Δημήτριος Μοσχονησιώτης πάτησε το πόδι του στο φρούριο, από τον προμαχώνα *Αχιλλέα*, τον ίδιο προμαχώνα από όπου είχαν μπει και οι Τούρκοι όταν πήραν το κάστρο από τους Ενετούς. Γι' αυτό και τον έλεγαν *Γιουρούς - Ντάπια* (Δήμος Ναυπλιέων, 2011).

Πέρα όμως από την ιστορική του σημασία ως ένα από τα σημαντικότερα κάστρα και οχυρά, το Παλαμήδι αποτέλεσε και σημείο των πιο σκληρών φυλακών κατά την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα (1833-1862) και του Γεώργιου του Α' (1863-1913). Ο πιο γνωστός φυλακισμένος του Παλαμηδίου με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας ήταν ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ή αλλιώς Γέρος του Μοριά ενώ μαζί του φυλακίστηκε και ο Δημήτριος Πλαπούτας. Για πολλά χρόνια ο χώρος που θεωρούνταν ως πιθανή φυλακή του Γέρου του Μοριά ήταν ένα μικρό μπουντούμι, διαστάσεων 1.5X0.69 όπου μόνο σκυμμένος μπορεί να εισέλθει κάποιος διότι εκτός από το μικρό μέγεθος βρίσκεται μέσα σε έναν βράχο χωρίς ίχνος φωτός να εισέρχεται μέσα σε αυτό. Ωστόσο πρόσφατες μελέτες αναφέρουν πως ο Κολοκοτρώνης φυλακίστηκε στον προμαχώνα Μιλτιάδη.

Εκτός όμως από την φυλάκιση του μεγάλου οπλαρχηγού της Ελληνικής Επανάστασης, οι φυλακές στο Παλαμήδι ήταν ίσως οι σκληρότερες στην Ελλάδα. Ο προμαχώνας Μιλτιάδης χρησιμοποιήθηκε για τον εγκλεισμό βαρυποινίτων από το 1840 έως το 1926 περίπου. Οι συνθήκες διαβίωσης των κρατουμένων ήταν εφιαλτικές. Ο ίδιος ο Μάουρερ, διαπιστώνει κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του ότι «οι κρατούμενοι βρίσκονται μέσα σε θλιβερούς υπονόμους, ανάμεσα στα ίδια τους τα περιττώματα».

Επιπλέον το Παλαμήδι ορίζεται ως τόπος εκτελέσεων και μια γκιλοτίνα, προερχόμενη από τη Μασσαλία, τοποθετείται στο αλωνάκι (το κεντρικό πλάτωμα) του φρουρίου κοντά στην εκκλησία του Αγίου Ανδρέα, όπου οι μελλοθάνατοι παρακολουθούσαν για τελευταία φορά λειτουργία. Η πρώτη εκτέλεση θανατοποινίτη (ενός ληστοπειρατή) πραγματοποιείται το 1833. Το 19ο αιώνα γινόταν περίπου 25 εκτελέσεις το χρόνο εκεί. Από το 1890 το Παλαμήδι ήταν ο αποκλειστικός τόπος εκτελέσεων. Από την εποχή εκείνη, γύρω στα 1890, οι δήμειοι είναι Έλληνες, τέως βαρυποινίτες (μέχρι τότε ήταν αλλοδαποί) οι οποίοι λόγω της απέχθειας του λαού είχαν σαν τόπο διαμονής το Μπούρτζι.

Σήμερα, το Παλαμήδι λειτουργεί ως αρχαιολογικός χώρος με πολύ μεγάλη επισκεψιμότητα συνδυαστικά με την τουριστική κίνηση της πόλης του Ναυπλίου, διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση ενώ εκτός από το μέγεθος και την αρχιτεκτονική του γίνεται πόλος ελξης λόγω της θέσης του και της μοναδικής θέας που προσφέρει η τοποθεσία του, στους επισκέπτες. Η πιο γνώστη ιστορία αφορά την φυλάκιση του Κολοκοτρώνη καθώς οι περισσότεροι επισκέπτες δεν γνωρίζουν την λειτουργία του ως μια από τις πιο σκληρές φυλακές της Ελλάδας. Η μεγάλη επισκεψιμότητα του κάστρου μπορεί να δώσει σημαντικό έδαφος για περαιτέρω ανάπτυξη και περισσότερες πληροφορίες προς το κοινό που το επισκέπτεται διότι εκτός από την όμορφη πλευρά – από άποψη τουλάχιστον αρχιτεκτονικής και γεωφυσικής θέσης- υπάρχουν και τραγικές ιστορίες πίσω από τα τείχη του κάστρου.

2.2.4 Λευκός Πύργος, Θεσσαλονίκη

Ο Λευκός Πύργος, το μνημείο-σύμβολο της Θεσσαλονίκης, που σήμερα υψώνεται μοναχικός στην παραλία της πόλης, στο παρελθόν αποτελούσε το νοτιοανατολικό πύργο της οχύρωσής της. Πρόκειται για το πιο γνωστό κάστρο της Ελλάδας και το σύμβολο της Θεσσαλονίκης. Κατά το πέρασμα των χρόνων έχει αλλάξει διάφορα ονόματα όπως Πύργος του Λέοντος , Πύργος της Καλαμαριάς, Πύργος των Γενίτσαρων, Πύργος του Αίματος. Για τα δύο τελευταία ονόματα υπάρχουν δύο εκδοχές οι οποίες αφορούν πρώτον, λόγω της χρήσης του ως φυλακή βαρυποινιτών και την όψη του πύργου που βαφόταν συχνά με αίμα από τις εκτελέσεις των φυλακισμένων από τους γενίτσαρους και δεύτερον ότι ονομάστηκε έτσι από τις εκτελέσεις των ίδιων των γενίτσαρων.

Οι γενίτσαροι είχαν μετατραπεί από ένα επίλεκτο στρατιωτικό σώμα σε ένα ημιαυτόνομο και ανεξέλεγκτο τάγμα και σε ένοπλη τάξη εμπόρων - στρατιωτών που υποχρέωναν τους πάντες σε καταβολή προστασίας ανεξαρτήτως θρησκευματος και ουσιαστικά έλεγχαν τις αγορές δέρματος, τροφίμων και τσόχας. Η Θεσσαλονίκη ήταν σημαντικό κέντρο της δραστηριότητάς τους με περίπου 6.000 γενίτσαρους οργανωμένους σε 3 *ορτάδες*.

Τελικά στις 16 Ιουνίου 1826 ο Μαχμούτ ο Β' διατάζει την κατάργηση του τάγματος και με επίκεντρο την Θεσσαλονίκη οργανώνεται η εξόντωση τους σε όλη την Αυτοκρατορία. Περίπου 3.000 επιβιώνουν και συλλαμβάνονται μετά από σκληρές μάχες με τον οθωμανικό στρατό και μεταφέρονται στον Πύργο όπου και εκτελούνται μαζικά. Τότε

είναι που ο Λευκός Πύργος αποκτά το όνομα «Kanli Kule» (Πύργος του Αίματος), που αντικατέστησε την ονομασία "Πύργος των Γενιτσάρων". Η μετέπειτα χρήση του ως φυλακή και τόπος εκτελέσεων που κοινοποιούνταν με έναν κανονιοβολισμό, βοήθησαν στο να διατηρηθεί το κακόηχο αυτό όνομα. (Odysseasculture.gr, 2012)

Ο Λευκός Πύργος θεωρείται το βασικό μνημείο της Θεσσαλονίκης ενώ είναι το μοναδικό μνημείο που έχει απομείνει από την οθωμανική οχύρωση της πόλης. Σύμφωνα με την πιο διαδεδομένη εκδοχή για την προέλευση του "Λευκός Πύργος", το 1890, ένας Εβραίος κρατούμενος, ο Νατάν Γκιντιλί, καταδικασμένος για ένα ερωτικό έγκλημα, τον ασπρίζει με αντάλλαγμα την μείωση της ποινής και την απελευθέρωση του. Για το λόγο αυτό, μέχρι προ τινος θεωρείτο ότι το όνομα προήλθε από την Εβραϊκή κοινότητα της πόλης. Αποτελεί πλέον σημείο έλξης για τους χιλιάδες τουρίστες που βρίσκονται στην πόλη της Θεσσαλονίκης ενώ υπολογίζεται πως ετησίως, οι επισκέπτες στον Λευκό Πύργο ξεπερνούν τους 250 χιλιάδες.

2.2.5 Οχυρό Ρούπελ, Μακεδονία

Το Οχυρό Ρούπελ κατασκευάστηκε αρχικά για τις ανάγκες του Β' Βαλκανικού πολέμου, όμως έχει συνδεθεί περισσότερο με την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και ειδικότερα με τις προσπάθειες των δυνάμεων του άξονα να εισέλθουν εντός των ελληνικών κεντρικών τοποθεσιών. Εκεί έχουν σημειωθεί ορισμένες από τις πιο σημαντικές μάχες ενώ τα ονόματα όσων αγωνίστηκαν στις μάχες αυτές αναγράφονται σε ειδικό πλαίσιο. Η κατασκευή του έγινε το 1914 ως ένα οχυρό μεταξύ του ελληνοβουλγάρικων συνόρων για να απωθήσει πιθανή βουλγαρική εισβολή μιας και υπήρχε έντονη αμφισβήτηση για την συνοριακή κατάσταση μεταξύ των δύο χωρών όπως προβλεπόταν από την Συνθήκη του Βουκουρεστίου. Στο Οχυρό υπήρχε εγκατεστημένο πυροβολικό ενώ υπήρχαν και σημεία που είχαν ως στόχο την έγκαιρη αντιμετώπιση πιθανής εισβολής στην ενδοχώρα. Κατά την διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και συγκεκριμένα τον Μάιο του 1916 τα γερμανο-βουλγαρικά στρατεύματα προχώρησαν στην κατάληψη του οχυρού Ρούπελ, αφού το Γ' και Δ' Σώμα του ελληνικού στρατού είχαν διαταγές από το Γενικό Επιτελείο Στρατού να μην προβάλλουν αντίσταση. Ήταν

μια από τις πιο τραγικές στιγμές της στρατιωτικής ιστορίας της χώρας, αποτέλεσμα του Εθνικού Διχασμού της χώρας εκείνη την περίοδο.

Τα επόμενα χρόνια, και συγκεκριμένα την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ήταν η άμυνα επί της οχυρωμένης τοποθεσίας, για την απαγόρευση διέλευσης κατά μήκος του άξονα Κρέσνας - Ρούπελ. Την 1η Μαρτίου 1941, μετά την προσχώρηση της Βουλγαρίας στις δυνάμεις του άξονα, οι γερμανικές δυνάμεις στην περιοχή έναντι της οχυρωμένης τοποθεσίας Κερκίνη-Ρούπελ, ήταν οι 5η και 6η Ορεινές Μεραρχίες (έναντι Κερκίνης), το 125ο Σύνταγμα Επιλέκτων, ενισχυμένο με ένα Τάγμα της 5ης Ορεινής Μεραρχίας (έναντι Ρούπελ) και η 72η Ορεινή Μεραρχία. Από την πλευρά των Γερμανών στο Ρούπελ ενεργεί το εμπειροπόλεμο από τις μάχες της Γραμμής Μαζινό, 125ο Σύνταγμα Πεζικού, μαζί με το 1ο Τάγμα του 100ου Συντάγματος Ορεινών Κυνηγών, με αποστολή να εξουδετερώσουν την άμυνα των οχυρών και να καταλάβουν τη γέφυρα του Στρυμόνα. Η επίθεση των Γερμανών κατά των οχυρών στις 6 Απριλίου το 1941 με σφοδρό βομβαρδισμό του Πυροβολικού με βλήματα διαφόρων διαμετρημάτων, και με αεροπλάνα κάθετης εφόρμησης τα οποία αναπτυγμένα σε σχηματισμούς έριχναν βόμβες

Σήμερα, οι επισκέπτες μπορούν να εισέλθουν μόνο στην κεντρική στοά του Οχυρού όπου βρίσκοταν η εγκατάσταση της διοίκησης κατά την διάρκεια του πολέμου. Υπάρχει επίσης μουσείο στον χώρο αυτόν, όπου οι επισκέπτες μπορούν να δουν εκθέματα όπως οι οπλισμοί των ελλήνων και γερμανών στρατιωτών, σημαίες, παράσημα, προσωπικά αντικείμενα κ.α. Στις 6 Απριλίου κάθε χρονιάς, λαμβάνει χώρα εορτάσμός για την επέτειο της έναρξης των πολεμικών συγκρούσεων όπου περιλαμβάνει δέηση καθώς και κατάθεση στεφάνων τόσο από την στρατιωτική όσο και πολιτική ηγεσία της χώρας. Οι επισκέπτες μπορούν καθημερινά να βρεθούν στο Οχυρό και να ξεναγηθούν από το στρατιωτικό προσωπικό που είναι υπεύθυνο για την λειτουργία του καθώς έως και σήμερα θεωρείται ενεργή στρατιωτική μονάδα (RoupeI,2022).

2.2.6 Συμμαχικά Νεκροταφεία Ζεϊτενλικ, Θεσσαλονίκη

Όταν τελείωσε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, η ελληνική κυβέρνηση και οι δυνάμεις των συμμάχων αποφάσισαν να προχωρήσουν στην δημιουργία ενός νεκροταφείου σε μια

μεγάλη έκταση η οποία αγοράστηκε από το ελληνικό κράτος και εν συνεχεία δόθηκε στους συμμάχους. Τα συμμαχικά νεκροταφεία Ζεϊτενλικ είναι κοντά στο κέντρο της Θεσσαλονίκης ενώ έχουν ενταφιαστεί σε αυτά περισσότεροι από 20.000 στρατιώτες της ελληνικής δύναμης καθώς και των συμμάχων. Μετά την απόφαση δημιουργίας του νεκροταφείου, ξεκίνησε η περισυλλογή και η ταυτοποίηση των νεκρών στρατιωτών, σε ένα χώρο μεγαλύτερο των 350 στρεμμάτων ενώ χωρίζεται σε πέντε διαφορετικούς τομείς ανάλογα με την εθνικότητα και καταγωγή των στρατιωτών, οι οποίοι σκοτώθηκαν κατά την διάρκεια των πολεμικών συγκρούσεων μεταξύ 1915-1918 ή πέθαναν στα νοσοκομεία της Θεσσαλονίκης.

Ειδικότερα, υπάρχει ο γαλλικός τομέας όπου βρίσκονται σχεδόν 8.500 νεκροί στρατιώτες, ο σέρβικος τομέας με σχεδόν 8.000 νεκρούς, ο αγγλικός τομέας με 1.750 νεκρούς, ο ιταλικός τομέας με 3.500 νεκρούς και ο ρώσικος τομέας με περίπου 500 νεκρούς ενώ μεταξύ τους βρίσκονται και Βούλγαροι στρατιώτες που ήταν αιχμάλωτοι κατά την περίοδο του πολέμου. Επιπλέον, στον χώρο του νεκροταφείου υπάρχει ένα σέρβικο μασωλείο όπου υπάρχουν περίπου 5.000 οστεοφυλάκια στρατιωτών και ένα γαλλικό μουσείο που ιδρύθηκε σχετικά πρόσφατα και συγκεκριμένα το 2016 με ένα σημαντικό αρχείο που αποτελείται από φωτογραφίες, χάρτες κ.α. Στις 11 Νοεμβρίου γίνεται ετήσια εκδήλωση μνήμης λόγω της επετείου της λήξης των πολεμικών συγκρούσεων, κατά την οποία παρευρίσκονται εκπρόσωποι από τις χώρες των συμμαχικών δυνάμεων αλλά και απόγονοι των στρατιωτών που έπεσαν στην μάχη και βρίσκονται ενταφιασμένοι εκεί. Η μεγαλύτερη τουριστική κίνηση στο συγκεκριμένο μνημείο παρατηρείται από την Σερβία, λόγω και του μεγάλου αριθμού πεσόντων αλλά και γενικότερα της τουριστικής κίνησης των Σέρβων προς την πόλη της Θεσσαλονίκης.

Γενικότερα, στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, τα βαλκάνια αποτέλεσαν το επίκεντρο των πολεμικών συγκρούσεων και τα συμμαχικά νεκροταφεία επιβεβαιώνουν όλες τις δραματικές εξελίξεις του πολέμου αυτού. Κοντά στο τέλος του 1915, οι δυνάμεις της Γερμανίας και της Αυστρίας συμάχησαν με την Βουλγαρία, η οποία είχε επεκτατικές διαθέσεις για τα εδάφη της Σερβίας αλλά και της ουδέτερης Ελλάδας. Οι δυνάμεις της Ανταντ, λοιπόν, αποφάσισαν την συγκέντρωση στρατού στην Θεσσαλονίκη ώστε να βοηθήσουν τις πολεμικές συγκρούσεις κατά της Σερβίας και της Ελλάδας από τις δυνάμεις του κεντρικού Άξονα. Στην περιοχή του Ζεϊτενλικ, δημιουργήθηκε στρατόπεδο

των συμμαχικών δυνάμεων ενώ συγκεντρώθηκαν περισσότεροι από 400.000 στρατιώτες οι οποίοι προέρχονταν από την Γαλλία, την Βρετανία, την Σερβία, την Ρωσία κ.α. Οι στρατιώτες παρέμειναν για πολύ μεγάλο διάστημα ανενεργοί και ταυτόχρονα η ουδετερότητα που ήθελε να κρατήσει ο βασιλιάς Κωνσταντίνος με την άποψη του Ελευθέριου Βενιζέλου για να ταχθεί η χώρα με τους συμμάχους οδήγησε σε μεγάλες εντάσεις με αποκορύφωμα την περίοδο του Εθνικού Διχασμού, μέχρι την απομάκρυνση του βασιλιά Κωνσταντίνου από τους συμμάχους και την ανάληψη ηγεσίας υπο τον Ελευθέριο Βενιζέλο όπου και το 1917 επίσημα τάχθηκε υπέρ των συμμαχικών δυνάμεων (Cnn.gr, 2018)

Το μεγάλο διάστημα που παρέμειναν οι στρατιώτες στην Θεσσαλονίκη, λόγω της πολεμικής απραξίας τους οδήγησε στην συμμετοχή άλλων δραστηριοτήτων που είχαν να κάνουν με τις υποδομές της πόλης και της Μακεδονίας γενικότερα.

Κάτι τέτοιο κρίθηκε υποτιμητικά με τον χαρακτηρισμό «κηπουροί της Θεσσαλονίκης». Όμως τον Σεπτέμβριο του 1918 και με τις πολεμικές συγκρούσεις να αλλάζουν το σκηνικό των εχθροπραξιών, η Στρατιά της Ανατολής όπως ονομαζόταν, ξεκινά να επιτίθεται προς τον βορρά φτάνοντας μέχρι την περιοχή της Βουλγαρίας και της σημερινής Βόρειας Μακεδονίας. Η έκβαση αυτή βρήκε την Βουλγαρία να μην μπορεί να αντιμετωπίσει τις συγκεκριμένες επιθέσεις και την οδήγησαν να συνθυκολογήσει με τους συμμάχους δίνοντας τέλος ουσιαστικά στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. (Thessaloniki, 2022)

2.2.7 Συμμαχικό Πολεμικό Νεκροταφείο Φαλήρου

Την περίοδο της Κατοχής η γερμανική παρουσία είναι έντονη στο Καλαμάκι λόγω της γειτνίασής του με το αεροδρόμιο του Ελληνικού. Μέσα στο αεροδρόμιο είχαν εγκατασταθεί οι Γερμανοί με στρατηγείο την οικία Τσαγκλή. Το παρατηρητήριο της οικίας Υφαντίδη το είχαν Ιταλοί εξυπηρετώντας σε μεγάλο βαθμό και τα παράλια πολυβολεία που ήταν εγκατεστημένα στον Άγιο Κοσμά, στο Ζέφυρο και στους λόφους του Πανός και της Αγίας Άννας.

Την περίοδο αυτή επιτάχθηκαν πολλές κατοικίες, κυρίως βίλες. Επειδή όμως διέμεναν σε αυτές αξιωματούχοι του γερμανικού στρατού το Καλαμάκι απέφυγε τους εκτενείς βομβαρδισμούς. Κατά την απελευθέρωση η περιοχή του Αλίμου ήταν η πρώτη στην

οποία αποβιβάστηκαν οι σύμμαχοι με πλοία που αγκυροβόλησαν στον κόλπο του Παλαιού Αλίμου, προκειμένου να ελέγξουν και να επισκευάσουν τις ζημιές από τους βομβαρδισμούς του αερολιμένα για να μεταφερθούν αεροπορικώς τα εφόδια και ο στρατός.

Στην περιοχλή αυτή, λοιπόν χτίστηκε το συμμαχικό πολεμικό νεκροταφείο. Αρχικά η τοποθεσία χρησίμευσε ως κοιμητήριο για τους στρατιώτες της Κοινοπολιτείας που έπεσαν κατά τον Εμφύλιο Πόλεμο του 1944-1945. Στη συνέχεια όμως το Ελληνικό κράτος με την Κοινοπολιτειακή Επιτροπή Στρατιωτικών Τάφων, αποφάσισαν να μετατραπεί σε κοιμητήριο όλων των στρατιωτών της Κοινοπολιτείας που έπεσαν κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μετέφεραν εκεί τα οστά τους από πεδία των μαχών, από προσωρινά στρατιωτικά νεκροταφεία, αλλά και από κοινά νεκροταφεία όλης της Ελλάδας (Alimosgon, 2017)

Αρχιτέκτονας του κοιμητηρίου ήταν ο Λουί ντε Σουασόν, γαλλοκαναδός, ο οποίος σχεδίασε πολλά ακόμη κοιμητήρια για νεκρούς του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Στο μνημείο του κοιμητηρίου, το Μνημείο Αθηνών, μνημονεύονται περίπου 2.882 στρατιώτες των οποίων τα σώματα δεν βρέθηκαν, κατά τις επιχειρήσεις στην Ελλάδα και την Κρήτη το 1941 και την περίοδο 1944-1945, από τα Δωδεκάνησα αλλά και τη Γιουγκοσλαβία μεταξύ 1943 και 1945. Μέρος του κοιμητηρίου είναι και το μνημείο αποτεφρωμένων στο οποίο μνημονεύονται 74 Ινδοί στρατιώτες που αποτεφρώθηκαν.

Στη βόρειο-ανατολική πλευρά του κοιμητηρίου υπάρχει τμήμα στο οποίο βρίσκονται τάφοι στρατιωτών και πολιτών που πέθαναν στην Ελλάδα αφού είχαν τραυματιστεί στον Πόλεμο της Κριμαίας και οι οποίοι είχαν αρχικά θαφτεί στο Αγγλο-Γαλλικό Κοιμητήριο του Φαλήρου στο Νέο Φάληρο, όπου και βρίσκονταν μέχρι το 1966 όταν το εκεί νεκροταφείο μετακινήθηκε στο Πολεμικό Κοιμητήριο Φαλήρου μετά από αίτημα της Ελλάδας.

Στο τμήμα αυτό στο οποίο υπάρχει δίγλωσση επιγραφή με τίτλο: “Franco British Cemetery – Crimean War” και “Cimetiere Franco Britannique – Guerre de Crimée” βρίσκονται 23 τάφοι, οβελίσκος – κοινό μνημείο για τους Γάλλους και Βρετανούς στρατιώτες και έξι ακόμη επιτύμβιες στήλες. Ο Λίθος της Μνήμης, που μοιάζει με βωμό

της ακρόπολης η σαρκοφάγο, σχεδιάστηκε από τον Βρετανό αρχιτέκτονα Sir Edwin Lutyens και συναντάται σε πάρα πολλά στρατιωτικά νεκροταφεία. Αρχικά χρησιμοποιήθηκε σε Κοιμητήρια πεσόντων του Α' Παγκοσμίου Πολέμου η γεωμετρία του είναι εμπνευσμένη από τον Παρθενώνα. Όπως συμβαίνει σε όλα τα συγκεκριμένα μνημεία στον κόσμο, έτσι και στο μνημείο του Συμμαχικού Νεκροταφείου υπάρχει η επιγραφή "Their Name Liveth For Evermore." Η φράση προέρχεται από το εβραϊκό εκκλησιαστικό βιβλίο της Σοφίας του Σειράχ και γράφτηκε μετά από πρόταση του Βρετανού βραβευμένου ποιητή και συγγραφέα Rudyard Kipling, ο οποίος είχε χάσει τον γιό του κατά την διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (Alimosgon, 2022)

Στο βάθος του νεκροταφείου και στην κορυφή του μικρού λόφου βρίσκεται ο «Σταυρός της Θυσίας». Ένας μεγάλου μεγέθους μαρμάρινος σταυρός όπου στην μπροστινή του όψη διακρίνεται μπρούτζινο σπαθί στραμμένο προς το έδαφος. Η συγκεκριμένη σύνθεση είναι σχεδόν κοινή στα συμμαχικά νεκροταφεία. Συμβολίζει την χριστιανική πίστη για την πλειονότητα των πεσόντων, με το σπαθί να τονίζει την στρατιωτική ιδιότητά τους.

2.2.8 Πρώτο Νεκροταφείο Αθηνών

Το Α' Νεκροταφείο Αθηνών είναι το παλαιότερο κοιμητήριο των Αθηνών. Ιδρύθηκε - επίσημα- το 1838 επί δημαρχίας Δ.Καλλιφρονά (1837-1841) σε έκταση που είχε δωρηθεί επί δημογεροντίας από τον Ιωάννη Παπαρρηγόπουλο στον Δήμο Αθηναίων με αντάλλαγμα μία κρήνη ποτίσματος. Λειτουργήσε απερίφρακτο γύρω από τον ναό του Αγίου Λαζάρου μέχρι να οριστικοποιηθεί η νομοθεσία περί Νεκροταφείων. Γι' αυτό αποκαλείτο «Κοιμητήριο του Αγίου Λαζάρου».

Παρόλο που δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία για την ίδρυση του, το πρώτο έγγραφο που αναφέρεται σχετικά και αφορά στην περιτοίχισή του χρονολογείται το 1837. Το 1838 εμφανίζεται στο Πρωτόκολλο του Δήμου Αθηναίων η πρώτη αναφορά στην οποία σημειώνεται ότι το νεκροταφείο βρίσκεται ανατολικά της πόλης, είναι αρκετά ευρύχωρο, αλλά δεν υπάρχει νεκροτοίχισμα, νεκροστάσιο, δένδροφυτεύσεις και φύλακας. Ο χώρος στον οποίο εξαρχής οριοθετήθηκε είναι η θέση Γούβα μεταξύ των λόγων του Αρδηττού

και του αργότερα ονομαζόμενου λόγου της Πυριδιταποθήκης. Για την επιλογή του συγκεκριμένου χώρου δεν υπάρχουν στοιχεία, παρά μόνο το Βασιλικό Διάταγμα του 1834 στο οποίο ορίζεται ότι «έκαστον νεκροταφείον πρέπει να απέχη από την πόλιν ή άλλον τινά κατωκοιμένων τόπον κλπ. τουλάχιστον 100 μέτρα, να περικλείεται με τοίχον ή τάφρον, το προς την πόλιν δε μέρος να είναι δενδρόφυτον». Είναι δυνατό η επιλογή της περιοχής να έγινε λόγω της παριλίσσιας θέσης του, ώστε να διατηρούνται θρησκευτικές ή μεταφυσικές δοξασίες σχετικά με το νερό ως στοιχείο καθαρισμού, αλλά και για τη διατήρηση της υγιεινής (CityofAthens, 2022)

Η αρχική έκταση και το αρχικό σχέδιο του νεκροταφείου είναι άγνωστα καθώς δεν απεικονίζεται σε κανένα από τα αρχικά τοπογραφικά σχέδια της πόλης. Η πρώτη απεικόνιση του κοιμητηρίου που σώζεται, είναι του 1860, στην οποία διαπιστώνεται η ύπαρξη μικρού Τούρκικου νεκροταφείου. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σήμανση των οδών του κοιμητηρίου στις οποίες έχουν αποδοθεί τα ονόματα των βασιλέων Όθωνα και Αμαλίας, καθώς και διαφόρων ηρώων της Ελληνικής Επανάστασης. Το τελικό σχήμα του Κοιμητηρίου έχει διαμορφωθεί από διάφορες τμηματικές επεκτάσεις που έγιναν από το 1859 έως και το 1943. Για τις ανάγκες αυτών των επεκτάσεων απαλλοτριώθηκαν διάφορες εκτάσεις και χαρακτήκε η σημερινή οδός Ηλιουπόλεως. Σήμερα καταλαμβάνει έκταση 162.473,022 τ.μ. και περιλαμβάνει 12.300 τάφους.

Στο Α' Κοιμητήριο, από την ημέρα της ίδρυσής του μέχρι και σήμερα, έχουν εκτελεστεί πληθώρα έργων υποδομής και πρόσβασης. Τα σημαντικότερα από αυτά είναι ο ναός του Αγ. Λαζάρου (1840), ο ναός των Αγ. Θεοδώρων (1899 – 1901), το βυζαντινού ρυθμού οστεοφυλάκιο (1928) και το καθολικό παρεκκλήσι του Αγ. Καρόλου με δαπάνη της οικογένειας Φιξ. Το συγκρότημα της εισόδου υλοποιήθηκε το 1939.

Ταφές Ξένων Δογμάτων

Το 1914 μεταφέρεται στο Α' Κοιμητήριο το νεκροταφείο των Διαμαρτυρούμενων, το οποίο παραχωρείται στις κυβερνήσεις της Γερμανίας, Δανίας, Μεγάλης Βρετανίας και των Κάτω Χωρών. Το 1884 παραχωρήθηκε με Βασιλικό Διάταγμα στην Ισραηλίτικη Κοινότητα τμήμα του Κοιμητηρίου που συνόρευε με το παρακείμενο Τούρκικο

νεκροταφείο ώστε να συσταθεί το Ισραηλίτικο νεκροταφείο. Το 1910 το εβραϊκό τμήμα επεκτάθηκε σε βάρος του έρημου πλέον Τούρκικου νεκροταφείου.

Το 1941 ιδρύθηκε το Στρατιωτικό τμήμα όταν το γερμανικό Φρουραρχείο Αθηνών έκανε κατάσχεση τμήματος του νεκροταφείου των Διαμαρτυρόμενων για τη δημιουργία στρατιωτικού τμήματος. Για την αναπλήρωση του χαμένου χώρου ο Δήμος Αθηναίων παραχώρησε ατελώς στο νεκροταφείο των Διαμαρτυρόμενων άλλο όμορο τμήμα. Αργότερα και επειδή ο χώρος αποδείχθηκε πολύ μικρός, δημιουργήθηκε δεύτερο στρατιωτικό τμήμα στο νεκροταφείο της Κοκκινιάς. Σήμερα το στρατιωτικό τμήμα υπάρχει μόνο στην ονομασία, αφού έχουν καταργηθεί οι ταφές των στρατιωτικών και ο χώρος έχει παραχωρηθεί για ταφές τριετίας.

Γλυπτά και Έργα Τέχνης

Το Α΄ Κοιμητήριο από ιστορική και καλλιτεχνική άποψη, θεωρείται πολύ σημαντικό. Περιλαμβάνει γλυπτά έργα τέχνης υψηλής αξίας ενώ έχουν ταφεί σχεδόν όλοι οι επώνυμοι Έλληνες που στα τελευταία χρόνια διακρίθηκαν στον χώρο των γραμμάτων, των τεχνών και της πολιτικής. Αναπτύχθηκε κάτω από ένα ιδιαίτερο καλλιτεχνικό κλίμα, του νεοκλασικισμού, με μεγάλες ευκαιρίες έκφρασης στα κοιμητήρια και αποτελεί μια υπαίθρια συλλογή, αντιπροσωπευτική της γλυπτικής του 19ου αιώνα στην Ελλάδα. Σημαντικοί αρχιτέκτονες, όπως ο Κουτσαντζόγλου, ο Τσίλλερ κ.ά ή γλύπτες, όπως ο Χαλεπάς, ο Βιτσάρης, ο Φυτάλης, ο Βιδάλης, ο Φιλλιπότης κ.ά, κυρίως Τήνιοι, επηρεάστηκαν από τα δυτικά ρεύματα, ιδιαίτερα από τη σχολή του ιταλού γλύπτη Antonio Canova (1757-1822), και κατασκεύασαν αριστουργήματα. Είναι χαρακτηριστικό ότι και στα αλλόθρησκα τμήματα, η διαμόρφωση των μνημάτων, ακολουθεί παρόμοια καλλιτεχνική έκφραση. Από τους απλούς τάφους μέχρι τα μασωλεία, δημιουργήθηκαν εξίσου αξιόλογα γλυπτά έργα πάνω στους ίδιους τύπους και με τη χρήση των ίδιων θεμάτων. Άλλωστε υλοποιήθηκαν την ίδια εποχή, από τους ίδιους καλλιτέχνες και κάτω από ίδιο καλλιτεχνικό κλίμα (CityofAthens, 2017)

2.2.9 Φραγκοκάστελλο Κρήτης

Το Φραγκοκάστελλο είναι ενετικό μεσαιωνικό κάστρο που βρίσκεται στη νότια ακτή της Κρήτης, περίπου 12 χιλιόμετρα ανατολικά της Χώρας Σφακίων, εντός του νομού Χανίων. Αποτελεί ένα από τα πιο ξακουστά κάστρα της Ελλάδος κυρίως εξαιτίας του φαινομένου που είναι γνωστό ως Δροσουλίτες, που παρατηρείται στον κάμπο γύρω από το κάστρο, κάποιες χρονιές στα τέλη της άνοιξης. Το Βενετικό όνομα του κάστρου ήταν Άγιος Νικήτας. Επικράτησε όμως η ονομασία Φραγκοκάστελλο, που του αποδόθηκε από τον τοπικό πληθυσμό και σημαίνει το κάστρο των Φράγκων, καθώς ο τοπικός πληθυσμός συνήθιζε να αποκαλεί Φράγκους όλους τους ξένους καθολικούς. Το όνομα σταδιακά υιοθετήθηκε και από τους Βενετούς.

Το κάστρο χτίστηκε στο διάστημα 1371-74, από τους Ενετούς, κυρίαρχους τότε του νησιού της Κρήτης, με σκοπό την προστασία από τους πειρατές, αλλά και από τους συχνά εξεγειρόμενους Σφακιανούς. Σύμφωνα με τοπική παράδοση, το κάστρο χτιζόταν την ημέρα από τους Ενετούς στρατιώτες και το βράδυ οι Σφακιανοί με αρχηγούς τους έξι αδελφούς Πατσούς γκρέμιζαν ότι είχε χτιστεί κατά τη διάρκεια της ημέρας. Τελικά οι Βενετοί συνέλαβαν και εκτέλεσαν τους αδελφούς Πατσούς και κατάφεραν να ολοκληρώσουν το κάστρο.

Παρά τη στρατηγική του σημασία και παρά τις ανακαινίσεις που του έγιναν (π.χ. το 1593-7 από το Γενικό Προβλεπτή Nicolo Dona), το φρούριο δεν φαίνεται να διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη μετέπειτα ιστορία. Ίσως και να είχε εγκαταλειφθεί πριν από το 1645 όταν οι Ενετοί το επισκεύασαν για τελευταία φορά προκειμένου να αντιμετωπίσουν τους Τούρκους. Επί Τουρκοκρατίας ίσως να υπήρχε εκεί στρατιωτική μονάδα. Το 1770 ο Κρητικός οπλαρχηγός Ιωάννης Βλάχος, γνωστότερος ως «Δασκαλογιάννης» κατέλαβε το κάστρο, αλλά αργότερα οι Τούρκοι τον έπιασαν με δόλο υποσχόμενοι την απελευθέρωση των Σφακίων και ο Δασκαλογιάννης εκτελέστηκε με βασανιστήρια στο Ηράκλειο.

Το 1828, κατά την διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης, ο Ηπειρώτης οπλαρχηγός Χατζημιχάλης Νταλιάνης οχυρώθηκε στο κάστρο μαζί με 700 αντρες. Στις 17 Μαΐου 1828 διεξήχθη σκληρή μάχη μεταξύ των οχυρωμένων Ελλήνων και των τουρκικών δυνάμεων του Μουσταφά Ναϊλή Πασά. Οι Έλληνες ηττήθηκαν και πολλοί από αυτούς σκοτώθηκαν. Μετά την μάχη ο Ναϊλής Πασάς κατέστρεψε προσωρινά το κάστρο για να

μην ξαναχρησιμοποιηθεί από τους εξεγερμένους ντόπιους, αλλά αργότερα το επισκεύασε. Το κάστρο πάντως εγκαταλείφθηκε και χρησιμοποιήθηκε ξανά την περίοδο 1866-1867 την περίοδο που οι Τούρκοι έχτιζαν και επισκεύαζαν οχυρά σε όλο το νησί. Η φονική μάχη, του Μαΐου του 1828, συνδέθηκε με το σπάνιο φαινόμενο που παρατηρείται στην περιοχή και είναι γνωστό ως Δροσουλίτες.

Το κάστρο έχει απλό ορθογώνιο σχήμα με πύργο σε κάθε γωνία του. Η κύρια είσοδος του κάστρου βρίσκεται στα νότια και στη σημερινή της μορφή αποτελεί ανακατασκευή του 19ου αιώνα. Πάνω από την πύλη σώζεται ο Βενετικός θυρεός και 4 οικόσημα επιφανών Βενετικών οικογενειών. Ο νοτιοδυτικός πύργος είναι μεγαλύτερος από τους υπόλοιπους. Ήταν ο πιο σημαντικός επειδή ήταν η τελευταία θέση της άμυνας, εάν το κάστρο πολιορκούνταν και επειδή προστάτευε την κύρια πύλη. Κατά μήκος του εσωτερικού των τοίχων υπάρχουν κακοσυντηρημένα ορθογώνια κτίρια, τα οποία χρησίμευαν ως στάβλοι, αποθήκες, στρατώνες κλπ.

Τα κτίσματα που υπάρχουν σήμερα στο εσωτερικό του κάστρου είναι ανακατασκευασμένα κατά την τελευταία περίοδο της Οθωμανικής κατοχής του κάστρου, στο τέλος του 19ου αιώνα. Το κάστρο έχει ανακατασκευαστεί σε διάφορες φάσεις της ιστορίας του. Ανακατασκευάστηκε την περίοδο 1593-1597 από το γενικό προβλεπτή Νικολό Ντόνα (Nicolo Dona), το 1645 και την περίοδο 1866-1869, από τους Τούρκους, κατά τη διάρκεια της κρητικής Επανάστασης.

Κάποιες χρονιές, στα τέλη Μαΐου με αρχές Ιουνίου, στην πρώτη πρωινή δροσούλα, εμφανίζονται οι Δροσουλίτες στην παραλία του Φραγκοκάστελλου. Οι Δροσουλίτες είναι τα φαντάσματα των νεκρών πολεμιστών του Χατζημιχάλη Νταλιάνη, που σκοτώθηκαν κατά την υπεράσπιση του Φρουρίου στις 17 Μαΐου 1828. Στη μάχη εκείνη, 600 παλικάρια αντιστάθηκαν σε 8000 Τούρκους για μια εβδομάδα, αλλά τελικά 335 από αυτούς σκοτώθηκαν, μαζί και ο αρχηγός τους. Οι νεκροί Τούρκοι ήταν 800. Σύμφωνα με το θρύλο, τα σώματα των Ελλήνων αγωνιστών έμειναν άταφα, ώσπου ένας δυνατός άνεμος μετέφερε άμμο από την παραλία της Ορθής Άμμου και κάλυψε τα σώματα τους.

Οι Δροσουλίτες εμφανίζονται τις τελευταίες μέρες του Μαΐου και τις πρώτες του Ιουνίου σαν ανθρωπόμορφες σκιές, μαυροντυμένες, περπατώντας ή καβαλώντας άλογα, φέρουν

όπλα και κατευθύνονται από την Εκκλησία του Άγιου Χαράλαμπου προς το Φραγκοκάστελλο, και χάνονται στη θάλασσα. Περιπατούν ο ένας πίσω από τον άλλο για περίπου δέκα λεπτά, όταν επικρατεί άπνοια και υψηλή υγρασία. Υποτίθεται ότι πολλοί άνθρωποι υπήρξαν κατά καιρούς μάρτυρες αυτού του φαινομένου. Σύμφωνα με κάποιες θεωρίες, προκαλείται από αντικατοπτρισμό λόγω της διάθλασης των ακτίνων του ήλιου με την υγρή ατμόσφαιρα της πρωινής δροσιάς. Οι ντόπιοι πιστεύουν ότι οι Δροσουλίτες εμφανίζονται μόνο στην πρωινή δροσιά (εξ ου και το όνομα τους), ενώ δεν έχουν ενοχλήσει ποτέ κανένα.

Λέγεται ότι το 1890 Τούρκοι στρατιώτες που βρίσκονταν στο Φραγκοκάστελλο, έφυγαν πανικόβλητοι όταν αντίκρισαν τους Δροσουλίτες. Πολλά χρόνια αργότερα, όταν οι Γερμανοί είχαν καταλάβει την Κρήτη, ένα στρατιωτικό απόσπασμα είδε τα φαντάσματα, νόμισε ότι ήταν αντάρτες και άρχισαν να πυροβολούν εναντίον τους χωρίς φυσικά να πετύχουν κανέναν. Οι σκιές δεν εμφανίζονται κάθε χρονιά, και μπορεί να περάσουν αρκετά χρόνια χωρίς καμιά εμφάνιση. Επίσης δεν έχουν φωτογραφηθεί ή βιντεοσκοπηθεί ποτέ (Kastru.eu , 2017)

2.3 Οι προοπτικές του Σκοτεινού Τουρισμού στην Ελλάδα

Για να γίνει αντιληπτός ένας σχεδιασμός με μακροχρόνιο πλάνο και στρατηγική για την εξέλιξη και ανάπτυξη τουριστικών προορισμών, θα πρέπει να αναλυθεί εκτενώς το εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον. Μια ικανή προσέγγιση για αυτό τον σκοπό θα μπορούσε να γίνει με ανάλυση SWOT η οποία στην ουσία αποτυπώνει τις δυνάμεις (Strengths), τις αδυναμίες (Weaknesses), τις ευκαιρίες (Opportunities) και τις απειλές (Threats), ώστε υπάρξει μια ανλυτικότερη εικόνα για την παραπάνω προοπτική (Rodgers, 2001). Παρακάτω, αναλύονται τα δυνατά και αδύνατα σημεία της προοπτικής του σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα, καθώς και οι ευκαιρίες αλλά και οι απειλές που σχετίζονται με την εξέλιξη της ειδικής αυτής μορφής.

2.3.1 Τα δυνατά σημεία ανάπτυξης του σκοτεινού τουρισμού

Ισχυροποίηση του εισερχόμενου τουρισμού

Τα τελευταία χρόνια, ο ελληνικός εισερχόμενος τουρισμός γνώρισε αυξητική τάση ξεπερνώντας τα 30 εκατομμύρια τουρίστες. Ειδικότερα, το 2019 άγγιξε τα 32 εκατομμύρια ενώ το 2022 ξεπέρασε τα 27 εκατομμύρια. Θα πρέπει να συνυπολογιστεί στις δυο ενδιάμεσες χρονιές (2020-2021) η σημαντική πτώση άφιξης τουριστών λόγω της παγκόσμιας πανδημίας COVID-19 για να επανέλθει πλέον σε αριθμούς προ πανδημίας. Θα πρέπει επίσης να συνυπολογιστεί η μείωση κίνησης από την ρωσική αγορά λόγω των εχθροπραξιών μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας σημειώνοντας ποσοστά έως και -85%.

Στον παρακάτω πίνακα βλέπουμε την αυξητική τάση του εισερχόμενου τουρισμού για την περίοδο 2010-2022 και στην ουσία τον διπλασιασμό της τουριστικής κίνησης την τελευταία δεκαετία.

Πίνακας 1. Αφίξεις από το εξωτερικό ανα χώρα προέλευσης 2010-2022

Χώρες προέλευσης	Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό ανά χώρα προέλευσης (σε χιλ.)												
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Χώρες Ευρωζώνης	6,147	6,622	5,903	6,379	7,457	8,189	8,935	9,863	11,436	11,071	3,447	7,360	11,567
Αυστρία	338	310	236	236	285	327	359	396	521	583	161	422	614
Βέλγιο	340	433	327	345	409	483	467	527	587	588	136	359	502
Γαλλία	868	1,149	977	1,152	1,463	1,522	1,314	1,420	1,524	1,542	469	1,175	1,758
Γερμανία	2,039	2,240	2,109	2,268	2,459	2,810	3,139	3,706	4,381	4,026	1,526	3,001	4,352
Ισπανία	155	155	156	92	136	94	203	164	226	283	75	141	291
Ιταλία	844	938	848	964	1,118	1,355	1,387	1,441	1,667	1,553	373	806	1,413
Κύπρος	575	440	425	399	448	470	652	632	698	801	291	496	733
Ολλανδία	528	561	478	581	657	639	771	947	1,015	818	257	580	1,059
Λοιπές	460	395	347	342	480	489	644	631	818	878	159	379	846
Χώρες ΕΕ εκτός Ευρωζώνης	2,263	2,347	1,979	2,301	3,703	4,388	5,387	5,718	7,018	7,482	1,442	2,763	5,428
Δανία	241	245	205	202	240	238	242	279	385	308	88	204	274
Ρουμανία	258	224	230	279	543	540	1,026	1,149	1,389	1,378	205	626	1,379
Σουηδία	281	334	320	369	338	352	413	493	509	412	48	128	428
Τσεχία	295	309	289	287	348	437	280	339	368	402	103	266	419
Λοιπές	1,188	1,235	935	1,164	2,234	2,822	3,426	3,457	4,368	4,982	998	1,540	2,929
Λοιπές Χώρες	6,597	7,459	7,635	9,239	10,874	11,022	10,477	11,613	11,668	12,795	2,485	4,582	10,841
Αλβανία	242	411	469	505	488	491	722	829	987	944	266	309	860
Αυστραλία	108	116	118	129	183	183	169	324	322	339	29	9	112
Ελβετία	274	361	300	347	377	391	438	449	521	540	176	404	483
Ηνωμένο Βασίλειο	1,802	1,758	1,921	1,846	2,090	2,397	2,895	3,002	2,943	3,499	1,069	1,591	4,485
ΗΠΑ	498	485	374	467	592	750	779	865	1,097	1,179	107	396	1,089
Καναδάς	113	142	103	187	146	182	153	198	346	321	33	57	181
Ρωσία	451	739	875	1,353	1,250	513	595	589	520	583	26	120	36
Λοιπές	3,107	3,446	3,476	4,406	5,748	6,114	4,726	5,358	4,932	5,389	781	1,698	3,595
Σύνολο αφίξεων**	15,007	16,427	15,518	17,920	22,033	23,599	24,799	27,194	30,123	31,348	7,374	14,705	27,836

Πηγή: ΙΝΣΕΤΕ,2023

Ο τουρισμός στην Ελλάδα έχει ως κυριότερο χαρακτηριστικό τον φυσικό πλούτο που διαθέτει προς τους τουρίστες συνδυάζοντας την ομορφιά της φύσης και της θάλασσας μαζί με τις ζεστές θερμοκρασίες. Όμως, η σημαντική ιστορία της Ελλάδας και ο

πολιτιστικός της πλούτος είναι επίσης ένα από τα ισχυρότερα σημεία της τουριστικής βιομηχανίας, κάτι που μπορεί να δημιουργήσει μεγαλύτερες προοπτικές και στην περαιτέρω εξέλιξη του σκοτεινού τουρισμού όντας μια ειδική μορφή με ιστορικό και κοινωνικό υπόβαθρο.

Η ιστορία της Ελλάδας, ξεκινώντας από τα αρχαία χρόνια ως και σήμερα αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτιστικής της κληρονομιάς. Σε όλη την χώρα οι τουρίστες έρχονται σε επαφή με τον πολιτιστικό πλούτο είτε αφορά την αρχαιότητα είτε αφορά την σύγχρονη ιστορία της χώρας. Μια θετική διαπίστωση είναι πως οι τοποθεσίες που ανήκουν στο φάσμα του σκοτεινού τουρισμού, βρίσκονται σε διάφορα μέρη της χώρας και παρέχουν συνδυαστικό ενδιαφέρον στους τουρίστες. Οι συνδυασμοί μπορεί να αφορούν εκτός από την ιστορία, τον πολιτισμό, το θρησκευτικό ενδιαφέρον, το ενδιαφέρον για την φύση κ.α. Οι συνδυασμοί τουριστικών ενδιαφερόντων αυτόματα φέρνουν σε επαφή του τουρίστες με μέρη και τοποθεσίες που περιλαμβάνουν κομμάτια του σκοτεινού τουρισμού δίνοντας έτσι την δυνατότητα για την γνωριμία με την μορφή αυτή.

Τουριστικοί φορείς με σημαντικές πρωτοβουλίες προώθησης και ανάπτυξης

Μια επίσης σημαντική διαδικασία που συμβάλλει στην ανάπτυξη του τουρισμού είναι οι δράσεις που αναλαμβάνει ο Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ) από το ξεκίνημα του στις αρχές της δεκαετίας του 90' και συνεχίζει ως σήμερα.

Πρόκειται για έναν φορέα των τουριστικών επιχειρήσεων της χώρας σε συλλογικό αλλά και μεμονωμένο πλαίσιο αποτελώντας έναν σημαντικό παράγοντα της τουριστικής εξέλιξης, προβολής και ανάπτυξης. Ο ΣΕΤΕ προσπαθεί να αναλάβει και να υλοποιήσει μια σειρά από διαδικασίες με στόχο να αναπτυχθεί και να εξελιχθεί ο τουριστικός κλάδος στην Ελλάδα, με περισσότερες προοπτικές για το μέλλον. Για να επιτευχθεί αυτό, στόχος είναι να υπάρξει συνεχής ενίσχυση των τουριστικών προϊόντων που παρέχονται στο τουριστικό κοινό καθώς και της τουριστικής ανταγωνιστικότητας. Γίνεται προσπάθεια, λοιπόν περαιτέρω ανάπτυξης του ελληνικού τουριστικού προϊόντος μελετώντας τις ανάγκες και τα σημεία που χρήζουν ανάπτυξης, καταθέτοντας προτάσεις με τα αντίστοιχα αναπτυξιακά σχέδια προς την πολιτεία, ώστε με μια ενιαία σύμπραξη, οργάνωση και υποστήριξη να μπορέσουν να υλοποιηθούν (SETE,2019)

Κρατική δραστηριοποίηση μέσω του Υπουργείου Τουρισμού

Ο τουρισμός στην Ελλάδα αποτελεί ένα σημαντικό κεφάλαιο για την ανάπτυξη και την οικονομία της χώρας. Θεωρείται ίσως η πιο «βαριά» βιομηχανία της χώρας καθώς αποφέρει μεγάλα έσοδα ετησίως στην οικονομία. Ο μεγαλύτερος κρατικός τομέας που σχετίζεται με τα ζητήματα και τα θέματα γύρω από τον τουρισμό είναι το υπουργείο Τουρισμού. Σύμφωνα με την ηλεκτρονική σελίδα του υπουργείου στόχος είναι η τουριστική ανάπτυξη της χώρας μέσω της ανάλογης τουριστικής πολιτικής που θέτει η εκάστοτε κυβέρνηση. Το υπουργείο Τουρισμού λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα και προχώρα στις αντίστοιχες ενέργειες με κύριο στόχο την ανάπτυξη και ισχυροποίηση του τουριστικού τομέα. Σε συνεργασία με άλλους κρατικούς φορείς, όπως τις τοπικές αυτοδιοικήσεις, το υπουργείο στοχεύει στην βελτιστοποίηση του τουριστικού προϊόντος της Ελλάδας, την υποστήριξη των ανάλογων επενδύσεων και σχεδιασμών για τον τουριστικό κλάδο, την προώθηση και διαφήμιση της χώρας στο παγκόσμιο κοινό σχετικά με τις τοποθεσίες και τους τουριστικούς προορισμούς και γενικότερα με όλο το φάσμα που υπόκειται στο τουριστικό προϊόν της χώρας.

Όπως αναφέρεται και στην ιστοσελίδα του υπουργείου τουρισμού η αποστολή του είναι *«χάραξη της τουριστικής πολιτικής και τον επιτελικό σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης της Χώρας στο πλαίσιο της κυβερνητικής πολιτικής.»* Επίσης, κάθε έτος συντάσσεται ένα κείμενο από το υπουργείο τουρισμού στο οποίο αναφέρονται οι βασικοί πυλώνες, το σχέδιο, η αποστολή και η πολιτική την οποία στοχεύει να ακολουθήσει, θέτοντας στόχους, εκτιμώντας αποτελέσματα και ορίζει ανάλογες δράσεις για να επιτευχθούν όλα τα παραπάνω κάθε έτος (Ministry of tourism, 2022)

2.3.2 Τα αδύνατα σημεία ανάπτυξης του σκοτεινού τουρισμού

Οι αρμόδιοι φορείς που ασχολούνται με την προώθηση των προορισμών – συμπεριλαμβανομένου και του σκοτεινού τουρισμού στη χώρα - αντιμετωπίζουν σημαντικές προκλήσεις στη διατήρηση της αυθεντικότητας. Οι σύγχρονες τάσεις υποδεικνύουν ότι οι ταξιδιώτες αναζητούν αυθεντικές εμπειρίες σε σκοτεινά μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς. Επομένως, η διατήρηση της αυθεντικότητας πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα για τους διαχειριστές τουρισμού. Οι πέντε διαφορετικοί τύποι αυθεντικότητας - αντικειμενική, κατασκευασμένη, υπό διαπραγμάτευση, υπαρξιακή και θεοπλαστική - παρέχουν μια πληθώρα προσεγγίσεων για την ανάδειξη της αυθεντικότητας στον σκοτεινό τουρισμό. Συνεπώς, η διαχείριση της αυθεντικότητας στον σκοτεινό τουρισμό είναι ένα σημαντικό και προκλητικό πεδίο. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να διατηρηθεί η αυθεντικότητα, ειδικά όταν συνδέεται με την πολιτιστική κληρονομιά, καθώς υπάρχει αυξανόμενο ενδιαφέρον από τους τουρίστες που επιθυμούν μια αυθεντική εμπειρία. Η επίτευξη αυθεντικότητας για τον τουρίστα συνίσταται στην προσφορά πρωτότυπων κτιρίων, αντικειμένων και χώρων όπου συνέβησαν πραγματικά γεγονότα που σχετίζονται με το θάνατο (Heuermann & Chabra, 2014).

Η διατήρηση της αυθεντικότητας του σκοτεινού τουρισμού αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό και προκλητικό ζήτημα για τον τομέα του τουρισμού. Ειδικά όταν συνδέεται με την πολιτιστική κληρονομιά, υπάρχει αυξανόμενο ενδιαφέρον από τους ταξιδιώτες που επιθυμούν μια αυθεντική εμπειρία. Η αυθεντικότητα στο σκοτεινό τουρισμό επιτυγχάνεται όταν τα αξιοθέατα ή οι τοποθεσίες προσφέρουν μια ρεαλιστική εικόνα των γεγονότων που συνδέονται με τον θάνατο. (McKenzie & Bass, 2015). Η αντικειμενική αυθεντικότητα βασίζεται στην πραγματική πολιτιστική κληρονομιά και παρέχει μια πιστή αναπαράσταση της ιστορικής προέλευσης μέσω ιστορικών τεκμηρίων. Η κατασκευασμένη αυθεντικότητα προσαρμόζει την αντικειμενική αυθεντικότητα στις απαιτήσεις της τουριστικής αγοράς, δημιουργώντας τουριστικά προϊόντα που μπορεί να αποκλίνουν από την πραγματικότητα. Η αυθεντικότητα της διαπραγμάτευσης επιτυγχάνει μια ισορροπία μεταξύ της αντικειμενικής και της κατασκευασμένης αυθεντικότητας, προσφέροντας μια εμπορική παρουσίαση χωρίς να αμφισβητείται η αυθεντικότητά της. Η υπαρξιακή αυθεντικότητα επικεντρώνεται στις υπαρξιακές εμπειρίες των ταξιδιωτών με

σκοπό να τους ενθουσιάσει. Τέλος, η θεοπλαστική αυθεντικότητα είναι μια εκδοχή της αυθεντικότητας της διαπραγματεύσεως που στοχεύει να δημιουργήσει μια υπαρκτική εμπειρία σε ένα περιβάλλον με αντικειμενική αυθεντικότητα.

Συμπερασματικά, θα πρέπει να βρεθούν οι τρόποι διατήρησης της ζητούμενης αυθεντικότητας από τους αρμόδιους φορείς. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της ανάπτυξης βιώσιμων τουριστικών προϊόντων που σέβονται την πολιτιστική κληρονομιά, την προώθηση της τοπικής συμμετοχής και συνεργασίας, και την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Επίσης, η εκπαίδευση των τουριστικών φορέων και του πληθυσμού σχετικά με την αξία και τη σημασία της αυθεντικότητας μπορεί να συμβάλει στη διατήρηση αυτής της σπουδαίας διάστασης του σκοτεινού τουρισμού.

Ένας ακόμα ζήτημα που χρήζει ιδιαίτερης σημασίας είναι η ηθική υπόσταση του σκοτεινού τουρισμού. Η πρωτότυπη φύση του σκοτεινού τουρισμού έχει προκαλέσει αναζητήσεις και αμφισβητήσεις ως προς τα ηθικά ζητήματα που αναδύονται. Μερικοί ερευνητές του σκοτεινού τουρισμού αναρωτιούνται για την αποδοχή και την καταλληλότητα αυτού του είδους τουρισμού, διότι αμφισβητούνται οικονομικά και άλλα κίνητρα που χρησιμοποιούν το θάνατο, τη βία και τη μαρτυρία. Άλλοι ερευνητές επικεντρώνονται στους ίδιους τους τουρίστες και υποστηρίζουν ότι ο σκοτεινός τουρισμός μπορεί να αναισθητοποιήσει αντί να ευαισθητοποιήσει τους επισκέπτες, καθώς η επαφή με τη βία και τον θάνατο μπορεί να τα καθιστά πιο φυσιολογικά ή αποδεκτά, παρά σοκαριστικά και απαράδεκτα.

Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι οι επισκέπτες των σκοτεινών τουριστικών προορισμών αναζητούν μια ιδιαίτερη και μακάβρια ψυχαγωγία ή ενδέχεται να συμπεριφέρονται με ασέβεια. Ωστόσο, η σημαντικότερη ηθική πτυχή του σκοτεινού τουρισμού αφορά τον τρόπο παρουσίασης των σκοτεινών τουριστικών προορισμών στους επισκέπτες, με τρόπο που να αποφεύγεται η εμπορευματοποίηση τους, να αναδεικνύεται ο εκπαιδευτικός τους ρόλος και να εξισορροπείται η ψυχαγωγική διάστασή τους. Αυτό αναδεικνύεται ως ένα βασικό ζήτημα, όχι μόνο για τον σκοτεινό τουρισμό, αλλά και για τον τουρισμό πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς συνδέεται με την παρουσίαση της ιστορικής αλήθειας και την εκμετάλλευσή της για πολιτικούς σκοπούς (Light, 2017). Οι συζητήσεις περί ηθικής στον σκοτεινό τουρισμό έχουν θέσει κρίσιμα ερωτήματα για τους υπεύθυνους της

διαχείρισης αυτής της μορφής τουρισμού. Επομένως, η ανάπτυξη του σκοτεινού τουρισμού αντιμετωπίζει εμπόδια λόγω των ηθικών ζητημάτων που τη συνοδεύουν.

Διάθεση Τουριστικών Κεφαλαίων και Πόρων

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της τουριστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα είναι η κατανομή κεφαλαίων και πόρων μεταξύ των διάφορων περιφερειών της χώρας. Αυτή η ανισότητα οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι δεν διαθέτουν όλοι οι προορισμοί τους ίδιους τουριστικούς πόρους. Οι παραθαλάσσιες και νησιωτικές περιοχές, για παράδειγμα, ευνοούνται περισσότερο από τις υπόλοιπες περιοχές της χώρας (Gaki, 2013). Αυτό είναι κάτι που μπορεί να έχει μια περισσότερο άνιση μεταχείριση κυρίως προς την ηπειρωτική Ελλάδα που συναντώνται και τα περισσότερα μνημεία και αξιοθέατα του σκοτεινού τουρισμού. Επομένως, η ανάπτυξη του σκοτεινού τουρισμού δεν μπορεί να είναι σε σχετικά ίση κατανομή, διότι διατίθενται περισσότεροι πόροι σε περιοχές που συγκεντρώνουν περισσότερο τουριστικό κοινό (ειδικά τα νησιά), καθώς αποτελούν και τις μεγαλύτερες πηγές εσόδων από τους τουρίστες που τις επισκέπτονται. Με μια αύξηση, λοιπόν, των διαθέσιμων πόρων σε περιοχές και περιφέρειες που βρίσκονται τουριστικά αξιοθέατα του σκοτεινού τουρισμού θα υπάρξει και μια πιο ευνοϊκή στρατηγική για περαιτέρω ανάπτυξη τους.

2.3.3 Οι ευκαιρίες ανάπτυξης του σκοτεινού τουρισμού

Τα τελευταία χρόνια είναι δεδομένο προς όλους τους εμπλεκόμενους ότι το υπάρχον μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα, που έχει ως βάση τον μαζικό τουρισμό και τις καλοκαιρινές διακοπές, φαίνεται να μην πληρεί τις προϋποθέσεις για ένα βιώσιμο τουριστικό μέλλον και κρίνεται ανεπαρκές. Αν και αναγνωρίζεται ότι ο τουρισμός έχει θετικές επιπτώσεις στην οικονομία, την απασχόληση και το ΑΕΠ, το φαινόμενο του τουρισμού έχει αρνητικές συνέπειες στο περιβάλλον και την κοινωνία. Ο μαζικός τουρισμός συνδέεται με την εξάντληση των φυσικών πόρων, την παραμόρφωση της τοπικής ταυτότητας και άλλα αρνητικά φαινόμενα που μειώνουν την ποιότητα της τουριστικής εμπειρίας και την ανταγωνιστικότητα της χώρας. Επομένως, προσπαθούν να προωθηθούν πρωτοβουλίες για την αναβάθμιση της ποιότητας του ελληνικού τουρισμού

και την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, προσθέτοντας και μη αντικαθιστώντας το υφιστάμενο τουριστικό προϊόν της χώρας, με σκοπό να ενισχυθεί η βιωσιμότητα και η ανταγωνιστικότητα (Μητροπούλου, 2019). Σε αυτό το πλαίσιο, η προσπάθεια διαφοροποίησης του ελληνικού τουριστικού προϊόντος προάγει και διευκολύνει την ανάπτυξη μορφών τουρισμού όπως ο σκοτεινός τουρισμός. Στην σύγχρονη εποχή, ο σκοτεινός τουρισμός αναδύεται ως μία εναλλακτική μορφή τουρισμού, αλλά δεν έχει ακόμα επιτύχει την καθολική αποδοχή από όλους τους ενδιαφερόμενους στον τουριστικό και πολιτιστικό τομέα. Παρ'όλα αυτά, με την περαιτέρω ανάπτυξή του, υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να αξιοποιηθεί από ευρωπαϊκά και διεθνή δίκτυα. Ένα παράδειγμα είναι η δράση "The European Cemeteries Route" που προωθείται από το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης αναγνωρίζει τη σημασία των κοιμητηρίων ως στοιχείο του πολιτισμού, καθώς αποτελούν χώρους με ιδιαίτερη ιστορική, πολιτιστική και θρησκευτική αξία. Στο πλαίσιο του σημαντικού και ιδιαίτερου προγράμματος Πολιτιστικών Διαδρομών, σχεδιάστηκε η προαναφερθείσα δράση. Επιπλέον, πολλοί προορισμοί που έχουν άμεση συσχέτιση με τον σκοτεινό τουρισμό έχουν αναγνωριστεί από την UNESCO ως παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς μνημεία, όπως για παράδειγμα το στρατόπεδο συγκέντρωσης του Άουσβιτς.

Σημειώνεται, λοιπόν, ότι παρά τον αυξανόμενο ενδιαφέρον από την ακαδημαϊκή έρευνα και τους εμπλεκόμενους στον τουριστικό και πολιτιστικό τομέα, ο σκοτεινός τουρισμός εξακολουθεί να θεωρείται αμφιλεγόμενος ως μορφή πολιτιστικού τουρισμού που προκαλεί ηθικά και άλλα ζητήματα. Όμως, με την καλύτερη δυνατή κατανόηση του φαινομένου του σκοτεινού τουρισμού είναι δεδομένο πως θα αλλάξουν αυτές οι αντιλήψεις και θα ενσωματωθεί ο σκοτεινός τουρισμός στις δραστηριότητες της UNESCO και άλλων παρόμοιων φορέων (Kennell & Powell, 2020).

Ακόμη, οι κρατικοί φορείς μπορούν διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα. Η προώθηση των σκοτεινών τουριστικών αξιοθεάτων και τοποθεσιών μέσω της προβολής και της διαφήμισης. Μπορούν να αναπτυχθούν καμπάνιες που θα επικεντρώνονται στα ιστορικά γεγονότα, τα μνημεία και τις αξιοθέατα που σχετίζονται με τον σκοτεινό τουρισμό. Επίσης, μπορούν να παρέχουν πληροφορίες

και υλικό σχετικά με τα σκοτεινά τουριστικά αξιοθέατα στους επισκέπτες. Επίσης, με ανάλογη επένδυση στην ανάπτυξη και βελτίωση των υποδομών και των υπηρεσιών που σχετίζονται με τον σκοτεινό τουρισμό. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει την ανακαίνιση και την προσαρμογή των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων, τη δημιουργία εκθεμάτων και μουσείων που αφορούν σε σκοτεινά θέματα, καθώς και την παροχή εκπαιδευτικών προγραμμάτων και ξεναγήσεων.

2.3.4 Οι απειλές ανάπτυξης του σκοτεινού τουρισμού

Η τουριστική βιομηχανία είναι ένας από τους τομείς που έχει έρθει αντιμέτωπη με τις οδυνηρές συνέπειες της πανδημίας του κορονοϊού. Ο τουριστικός κλάδος έχει στο ενεργητικό του περίπου 27 εκατομμύρια απασχολούμενα άτομα και αντιπροσωπεύει το 10% του ΑΕΠ. Οι ευρωπαϊκές χώρες που θεωρούνται οι κορυφαίοι τουριστικοί προορισμοί στον κόσμο, δέχθηκαν 66 % λιγότερους διεθνείς τουρίστες κατά το πρώτο εξάμηνο του έτους και 97 % λιγότερους το δεύτερο εξάμηνο (<https://www.europarl.europa.eu/>).

Οι επίδραση του κόβιντ στην τουριστική βιομηχανία έχει τόσα βραχυχρόνια όσο και μακροχρόνια αποτελέσματα. Οι βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις της πανδημίας στον τουρισμό ήταν δραματικές. Σύμφωνα με τον UNWTO οι αφίξεις των τουριστών παγκοσμίως μειώθηκαν κατά 22%(UNWTO, 2021).Για το βόρειο ημισφαίριο, τις περιόδους αιχμής υπήρξε πτώση -81% στις αφίξεις των τουριστών (ΟΗΕ, 2021).

Εκτός από τις βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις υπάρχει μεγάλη ανησυχία σχετικά με τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στον τουρισμό. Τέτοιες συζητήσεις επικεντρώνονται συχνά σε ζητήματα βιωσιμότητας και ψηφιοποίησης. Ενώ η πανδημία λειτούργησε αναμφίβολα ως καταλύτης και τόνισε και τα δύο ζητήματα, και τα δύο ήταν ήδη στην ατζέντα των ταξιδιών πριν από το ξέσπασμα της πανδημίας.

Στην Ελλάδα, συγκεκριμένα, οι τουριστικές εισπράξεις για το εννεάμηνο του 2020 μειώθηκαν κατά 78% σε σύγκριση με το 2019, αντανakλώντας τις σοβαρές επιπτώσεις που είχε δημιουργήσει η πανδημία στον τουρισμό της Ελλάδας. Η κίνηση στα αεροδρόμια της χώρας φαίνεται να έχει μειωθεί κατά 72% έκαστο το πρώτο δεκάμηνο

του 2020. Ο αντίκτυπος του COVID-19 στα τουριστικά έσοδα - Οι τουρίστες μειώθηκαν κατά 78% σύμφωνα με τον ΣΕΤΕ, τις εισπράξεις της Ελλάδας για το 9μηνο 2020.

Συνεπώς, τα αποτελέσματα της πανδημίας του COVID-19 σε βάθος χρόνου στον τουρισμό επηρεάζουν με έναν ιδιαίτερο τρόπο όλες τις μορφές τουρισμού διαμορφώνοντας ένα περιβάλλον αβεβαιότητας και ρευστότητας γύρω από αυτές.

Ακόμη μια σημαντική απειλή, είναι ο ανταγωνισμός από άλλες μορφές τουρισμού όπως του πολιτιστικού τουρισμού, και ειδικότερα ο τουρισμός πολιτιστικής κληρονομιάς που έχει αξιοποιηθεί ως ο κύριος τομέας για την διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος της χώρας. Ο αρχαιολογικός πλούτος της Ελλάδας, που αποτελεί τον πυρήνα αυτού του είδους τουρισμού, βρίσκεται διάσπαρτος σε όλη την ελληνική επικράτεια. Ως αποτέλεσμα, οι προορισμοί σκοτεινού τουρισμού στην χώρα να αντιμετωπίζουν έντονο ανταγωνισμό από τα κλασικά μνημεία, τους αρχαιολογικούς χώρους, τα μουσεία και άλλα ανάλογα αξιοθέατα. Υπάρχει μεγάλη ποικιλία από αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία ιστορικού ενδιαφέροντος και μουσεία που συντελούν το μεγαλύτερο εύρος του τουρισμού πολιτιστικής κληρονομιάς.

Επιπλέον, ο εσωτερικός τουρισμός είναι ένας ακόμη παράγοντας ειδικής σημασίας. Ενώ υπάρχει μια σημαντική αύξηση της τουριστικής ζήτησης στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, ο εσωτερικός τουρισμός, που αφορά τους Έλληνες πολίτες, έχει σημειώσει μείωση παρά την καλύτερευση της οικονομικής κατάστασης και την αύξηση των εισοδημάτων από το 2006 έως το 2018. Αξίζει να σημειωθεί ότι από το 2013 έως το 2016 υπήρχε σταθερή αύξηση του εσωτερικού τουρισμού, αλλά από τότε έχει αντιμετωπίσει ύφεση. Το 2018, η μείωση σε σχέση με το προηγούμενο έτος ήταν 4,2%, και ο συνολικός αριθμός των Ελλήνων τουριστών ανήλθε στα 7,8 εκατομμύρια σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ (2020). Έτσι, παρατηρείται μια ύφεση στην εσωτερική τουριστική αγορά που σχετίζεται με την ανάπτυξη του σκοτεινού τουρισμού.

Κεφάλαιο 3: Μεθολογία έρευνας- Αποτελέσματα

3.1 Σκοπός και μεθολογία της έρευνας

Ο σκοπός της έρευνας είναι η ανάλυση των αντιλήψεων των συμμετοχόντων σχετικά με την μορφή του σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα, την υπάρχουσα κατάσταση και τις

δυνατότητες ανάπτυξης του αλλά και της συμβολής του στην ανάπτυξη του τουρισμού γενικότερα.

Η μεθοδολογία της έρευνας έγινε με την μορφή ερωτηματολογίου το οποίο στάλθηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail) στους ερωτηθέντες.

3.2 Σχεδιασμός ερωτηματολογίου

Στο στάδιο του σχεδιασμού του ερωτηματολογίου, διατυπώθηκε ο σκοπός της έρευνας και έγινε προσδιορισμός στα ζητούμενα της έρευνας. Συγκεκριμένα οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να απαντήσουν τοποθεσίες που έχουν επισκεφθεί, πόσο γνώριμος είναι ο σκοτεινός τουρισμός για εκείνους, το συνολικό ενδιαφέρον για το είδος αυτό, τις προοπτικές εξελίξεις του στην εγχώρια τουριστική αγορά, τους πιθανούς τρόπους εξέλιξης του και τέλος η ηθική και πολιτική διάσταση του συγκεκριμένου είδους κατά την προσωπική τους άποψη.

Τα άτομα τα οποία συμμετείχαν στην έρευνα ήταν κυρίως εργαζόμενοι στον κλάδο του τουρισμού και το ερωτηματολόγιο ήταν κοινό προς όλους τους ερωτηθέντες ανεξαρτήτως εργασιακής απασχόλησης, ηλικίας και μορφωτικού επιπέδου. Οι ερωτήσεις ήταν κατά κύριο λόγο πολλαπλής επιλογής καθώς και ερωτήσεις κατάταξης για να καταστεί πιο ευνόητη η εξειδίκευση του θέματος και του σκοπού της.

Στο ερωτηματολόγιο υπήρξαν συνολικά 17 ερωτήσεις που σχετίζονται με τα παραπάνω καθώς και 3 ερωτήσεις δημογραφικών στοιχείων των ερωτηθέντων.

3.3 Δείγμα έρευνας και περιορισμοί

Το δείγμα της έρευνας ήταν συνολικά εκατόν τρεις (103) ερωτηθέντες, εκ των οποίων οι 53 ήταν άνδρες και οι 50 γυναίκες. Οι ηλικίες των ερωτηθέντων κυμαίνονται από τα 18 έτη ως τα 49 ενώ το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος αποτελείται από αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

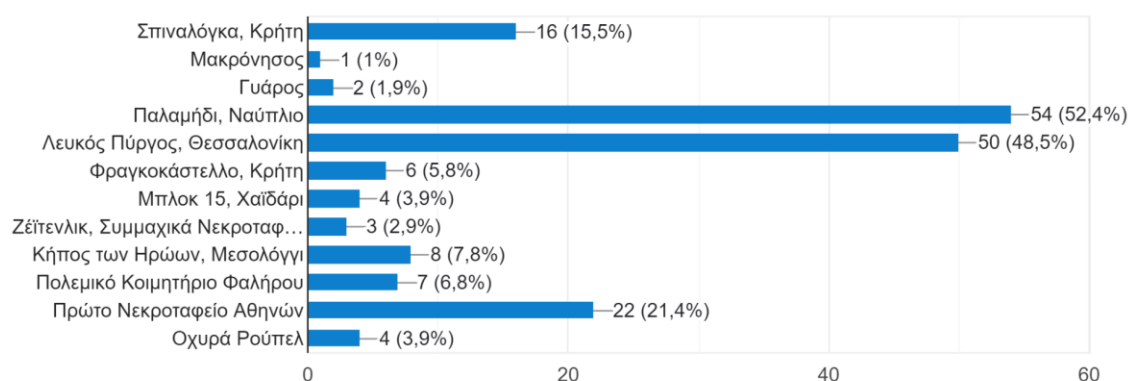
Η συλλογή των ερωτηματολογίων δεν ήταν ιδιαίτερα εύκολη κυρίως λόγω της ιδιαιτερότητας του σκοτεινού τουρισμού ως προς την κατανόηση του ως μορφή τουρισμού καθώς και μερικής απροθυμίας για να απαντήσουν οι ερωτηθέντες.

3.4 Αποτελέσματα έρευνας

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, απαντήθηκαν 103 ερωτηματολόγια και τα περισσότερα αφορούσαν εργαζόμενους στον κλάδο του τουρισμού.

Πίνακας 1

1. Ποιούς από τους παρακάτω προορισμούς Σκοτεινού Τουρισμού έχετε επισκεφθεί πρόσφατα;
103 απαντήσεις

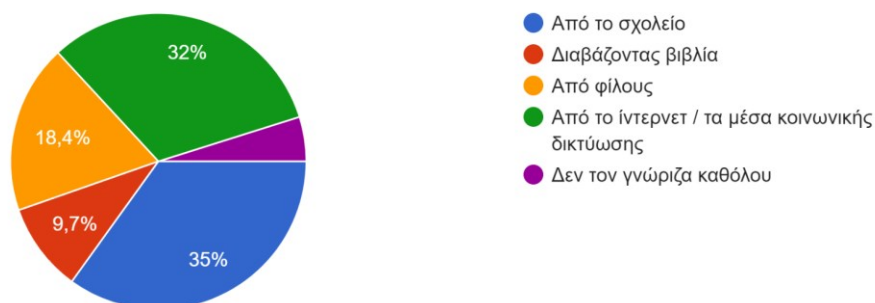

Στο ερώτημα σχετικά με τους προορισμούς σκοτεινού τουρισμού που έχουν επισκεφθεί οι ερωτηθέντες πρόσφατως, με μεγάλη διαφορά οι επιλογές τους είναι το Παλαμήδι στο Ναύπλιο και ο Λευκός Πύργος στην Θεσσαλονίκη με ποσοστά 52,4 % και 48,5% αντίστοιχα.

Πίνακας 2

2. Με ποιόν τρόπο γνωρίσατε την ιστορία αυτού του προορισμού;

103 απαντήσεις

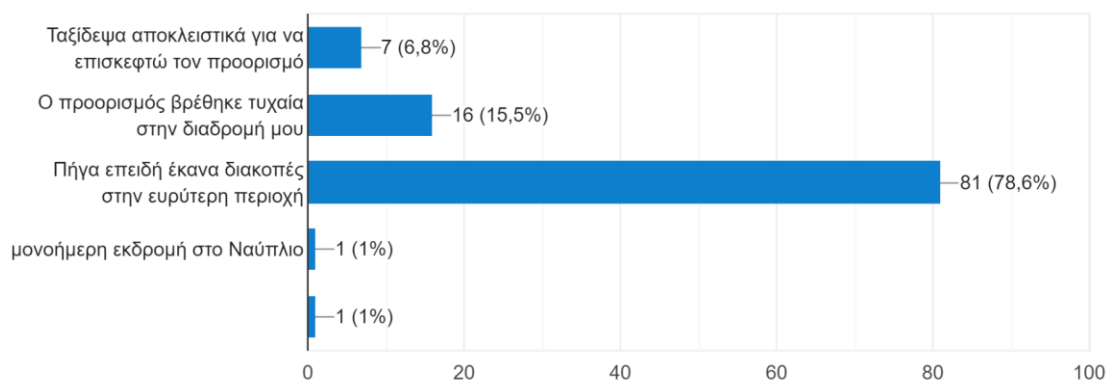

Στην ερώτηση σχετικά με την ιστορία της τοποθεσίας που επισκέφθηκαν και τον τρόπο των οποίων έμαθαν για αυτόν τα ποσοστά είναι πολύ κοντά σχετικά με το σχολείο (35%) και το διαδίκτυο - μέσα κοινωνικής δικτύωσης (32%) Μικρότερα ποσοστά συγκεντρώνει ο τρόπος γνωριμίας από τα φιλικά πρόσωπα και από τα βιβλία

Πίνακας 3

3. Γιατί επισκεφθήκατε τον προορισμό;

103 απαντήσεις

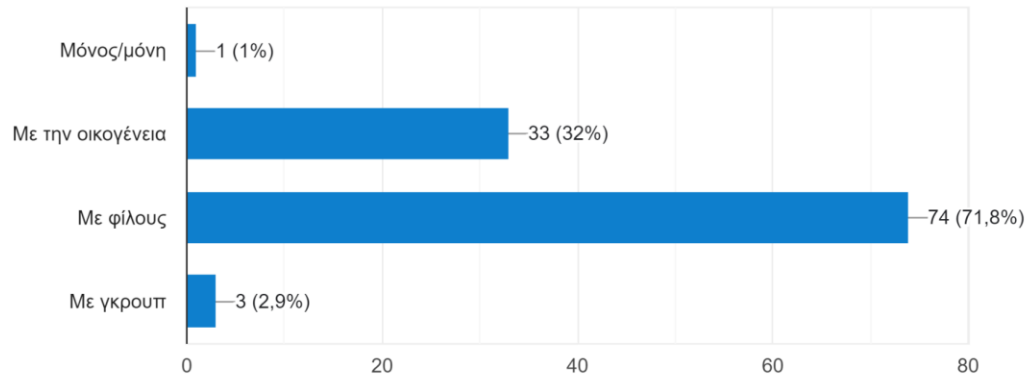
Στον παραπάνω πίνακα είναι ξεκάθαρη η αιτία επίσκεψης του εκάστοτε προορισμού με το ποσοστό του 78,6 % να αφορά τον συνδυασμό των διακοπών των ερωτηθέντων στην ευρύτερη περιοχή. Πολύ μικρό είναι το ποσοστό (6,8%) για τους ερωτηθέντες που

ταξίδεψαν στην αντίστοιχη περιοχή με σκοπό να επισκεφθούν τον συγκεκριμένο προορισμό.

Πίνακας 4

4. Πώς επισκεφτήκατε τον προορισμό:

103 απαντήσεις

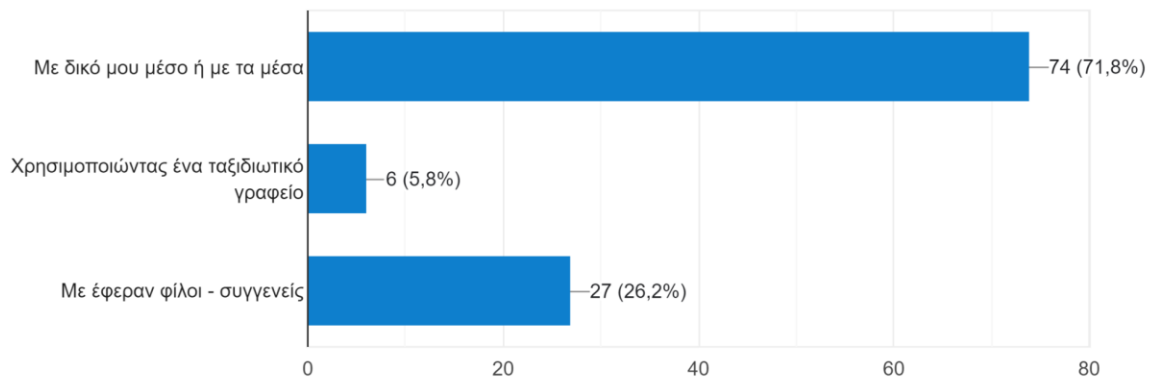

Οι περισσότεροι ερωτηθέντες επισκέφθηκαν τον προορισμό με φίλους (71,8%) ενώ μόλις ένας επισκέφθηκε τον προορισμό μόνος του. Με τα συγγενικά τους πρόσωπα είναι η δεύτερη δημοφιλέστερη απάντηση συγκεντρώνοντας ποσοστό 32%.

Πίνακας 5

5. Πώς ταξιδέψατε προς τον προορισμό:

103 απαντήσεις

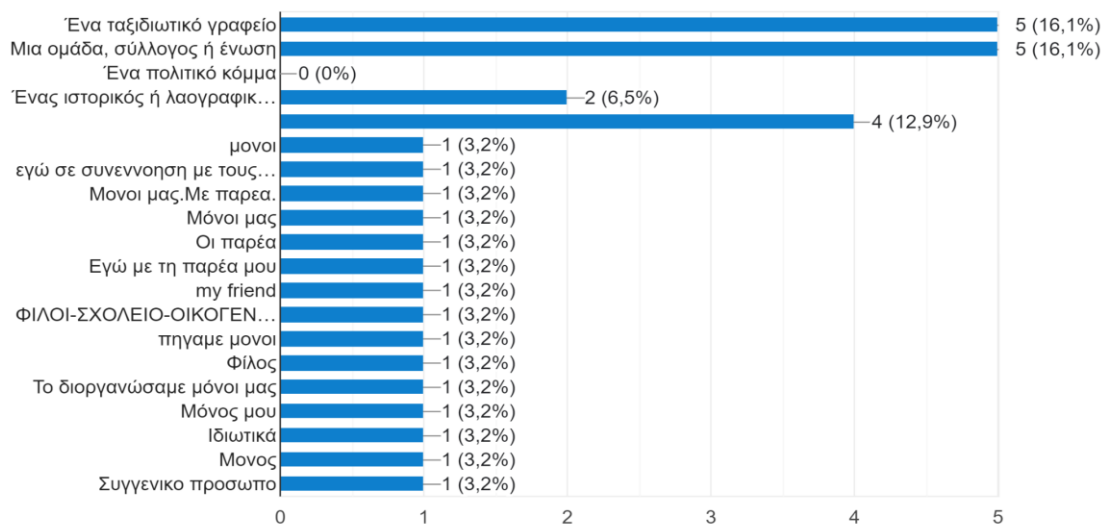

Στον παραπάνω πίνακα παρατηρείται πως τα μεγαλύτερα ποσοστά μεταφοράς των τουριστών είναι είτε με δικό τους μέσο είτε άλλα μέσα (αεροπλάνο, πλοίο, τρένο κλπ) με ποσοστό 71,8% ενώ μέσω ταξιδιωτικού γραφείου μόλις το 5,8% των ερωτηθέντων. Μια αναμενόμενη απάντηση καθώς οι δύο προορισμοί που επιλέχθηκαν περισσότερο είναι το Ναύπλιο και η Θεσσαλονίκη.

Πίνακας 6

6. Εάν δεν πήγατε μόνοι στον προορισμό, ποιος διοργάνωσε το ταξίδι;

31 απαντήσεις

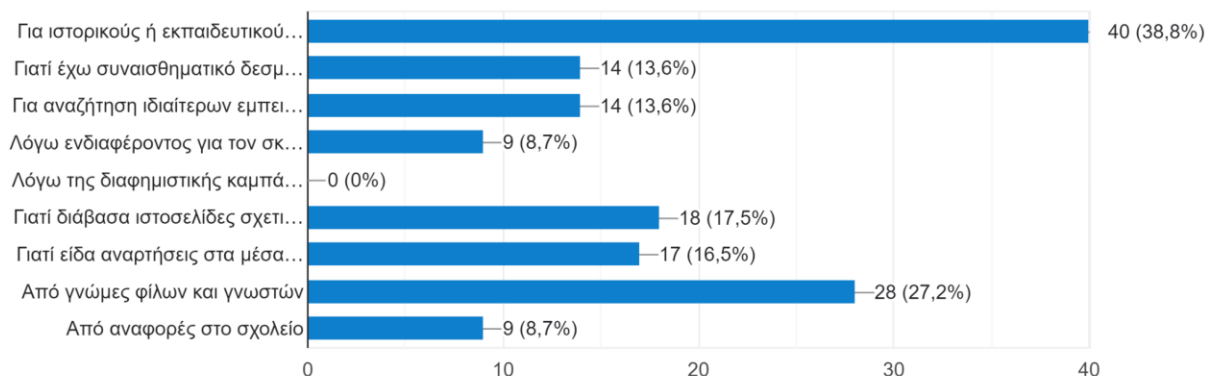

Στις ελάχιστες περιπτώσει που οι ερωτηθέντες δεν ταξίδεψαν μόνοι τους, η οργάνωση του ταξιδιού τους με πολύ μικρά ποσοστά γενικότερα, έγινε μέσωταξιδιωτικού γραφείου.

Πίνακας 7

7. Γιατί ενδιαφερθήκατε για τον προορισμό;

103 απαντήσεις

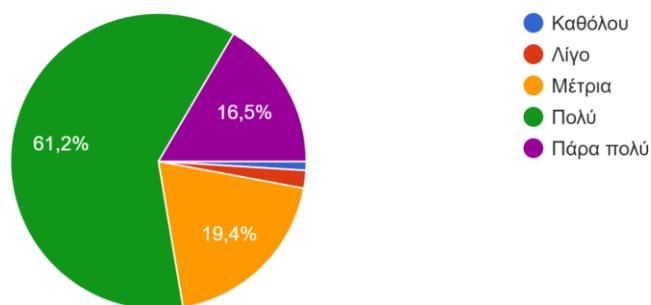

Στην ερώτηση για το ενδιαφέρον του προορισμού, το μεγαλύτερο ποσοστό συγκεντρώνεται για ιστορικούς ή εκπαιδευτικούς λόγους με 38,8%. Αμέσως μετά, με ποσοστό 27,2% ρόλο στην επιλογή των ερωτηθέντων είχε και η γνώμη των κοντινών τους προσώπων.

Πίνακας 8

8. Σας ικανοποίησε η συνολική εικόνα του προορισμού;

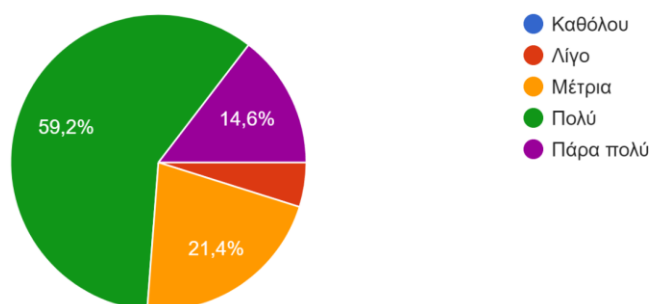
103 απαντήσεις

Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων ικανοποιήθηκε πολύ (61,2%) με την εικόνα του προορισμού ενώ χαρακτηριστικό είναι πως η επιλογή Μέτρια είναι λίγο πιο πάνω (19,4%) από την επιλογή Πάρα πολύ (16,5%).

Πίνακας 9

9. Η εμπειρία από την επίσκεψη συμβάδισε με την εικόνα που είχατε πριν από αυτήν;
103 απαντήσεις

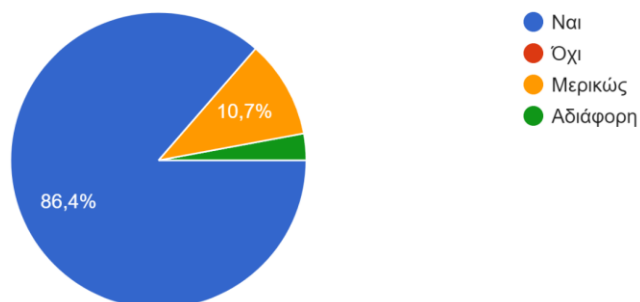

Το 59,2% των ερωτηθέντων κρίνει πως η επίσκεψη του συμβάδισε Πολύ με την εικόνα που είχε πριν βρεθεί στον αντίστοιχο προορισμό, πολύ κοντά στο ποσοστό ικανοποίησης που παρατηρήθηκε προηγουμένως. Το 21,4 % των ερωτηθέντων έδειξε μια μέτρια αντιστοιχία με την εικόνα που είχαν πριν επισκεφθούν τον προορισμό.

Πίνακας 10

10. Η συνολική εμπειρία ήταν θετική;

103 απαντήσεις

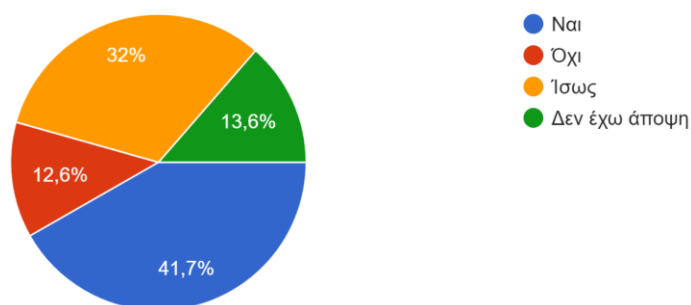

Η συνολική εμπειρία των ερωτηθέντων ήταν συντριπτικά θετική με ποσοστό 86,4% ενώ κανένας από τους ερωτηθέντες δεν έκρινε ως αρνητική την συνολική εμπειρία του.

Πίνακας 11

11. Θεωρείτε γενικώς ότι υπάρχει ενδιαφέρον για τον Σκοτεινό Τουρισμό στην Ελλάδα;

103 απαντήσεις

Στην ερώτηση για το αν υπάρχει ενδιαφέρον για τον Σκοτεινό τουρισμό στην Ελλάδα ένα ποσοστό 41,7% θεωρεί πως υπάρχει ενδιαφέρον και αντίστοιχα ένα ποσοστό 32% θεωρεί πως ενδεχομένως υπάρχει ενδιαφέρον. Τα ποσοστά ανάμεσα στους ερωτηθέντες που

θεωρούν πως δεν υπάρχει ενδιαφέρον καθώς και σε εκείνους που δεν έχουν άποψη για το συγκεκριμένο ζήτημα είναι σχεδόν ίδια.

Πίνακας 12

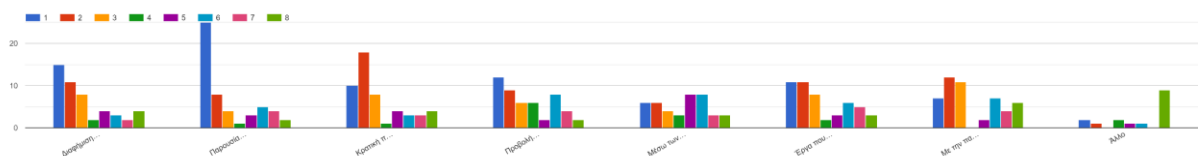
12. Ποιος θα μπορούσε κατά τη γνώμη σας να είναι ο βασικός λόγος ανάπτυξης του σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα;
103 απαντήσεις

Ο λόγος που πιστεύουν οι ερωτηθέντες ότι θα μπορούσε να αναπτυχθεί ο σκοτεινός τουρισμός στην Ελλάδα είναι πρωτίστως το ιστορικό, πολιτικό, κοινωνικό και θρησκευτικό ενδιαφέρον με ποσοστό 33% ενώ πολύ κοντά με ποσοστό 28,2% είναι η ευαισθητοποίηση των πολιτών πάνω στο συγκεκριμένο θέμα, δηλαδή στο ζήτημα που αγγίζει τον κάθε προορισμό και στα γεγονότα που τον στιγματίσαν. Ένας ακόμη σημαντικός λόγος είναι η απόκτηση νέων εμπειριών ειδικά όταν αφορά μια μορφή τουρισμού που δεν είναι και τόσο διαδεδομένη στην ελληνική τουριστική αγορά.

Πίνακας 13

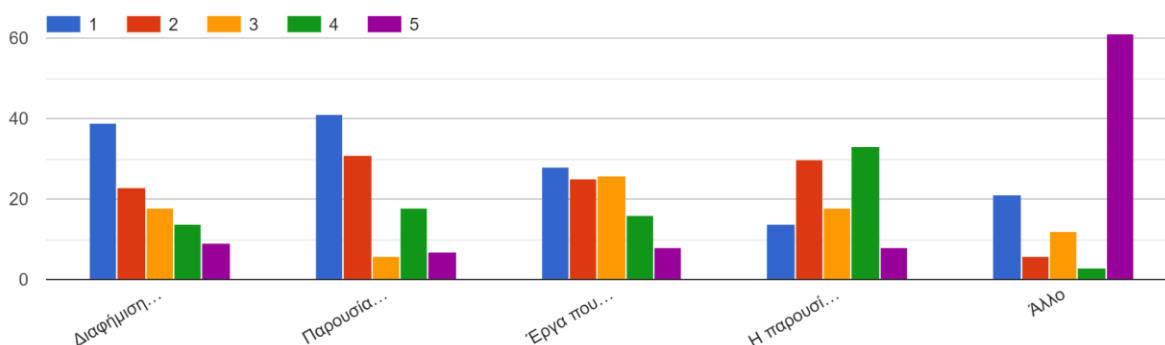
13. Εάν απαντήσατε ΝΑΙ στην ερώτηση για το εάν υπάρχει ενδιαφέρον για τον σκοτεινό τουρισμό (ερώτηση 11), με ποιόν τρόπο θεωρείτε ότι θα μπορούσε να αναπτυχθεί ο Σκοτεινός τουρισμός στην Ελλάδα. (εραρχειάστε τις απαντήσεις σας βάζοντας 1 στην πλέον σημαντική παρέμβαση, 2 στην επόμενη πιο σημαντική κλπ. Εάν δεν πιστεύετε ότι κάποια παρέμβαση είναι σημαντική, μην βάλετε κάποιον αριθμό)

Στην ερώτηση – για όσους απάντησαν ΝΑΙ στην ερώτηση 11 σχετικά με τον αν υπάρχει ενδιαφέρον για τον σκοτεινό τουρισμό στην Ελλάδα, οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να ιεραρχήσουν κατά την γνώμη τους, τους τρόπους που θα μπορούσε να συμβεί αυτό. Η απάντηση με την μεγαλύτερη απόκριση ήταν η *Παρουσίαση του προορισμού και των ιστορικών γεγονότων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και το site του προορισμού, καταχώρηση στις μπροσούρες και το site του ευρύτερου προορισμού, της περιφέρειας, των PCO και του CVB, εάν υπάρχει*. Αμέσως μετά, η *Διαφήμιση, συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις, δημιουργία site* και τρίτη συνηθέστερη επιλογή ήταν η *Κρατική προβολή, εντός και εκτός της χώρας*.

Πίνακας 14

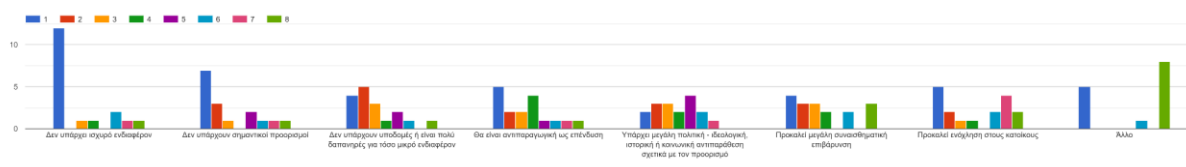
14. Ποια μέτρα από τα παρακάτω απαιτούνται για την περαιτέρω ανάπτυξη του συγκεκριμένου προορισμού τον οποίο εσείς επισκεφθήκατε; (Ιεραρχείστε όπως προηγουμένως)

Στην ερώτηση για το ποια μέτρα απαιτούνται για επιπλέον ανάπτυξη του προορισμού που επισκέφθηκαν οι επισκέπτες, οι απαντήσεις στην ιεράρχηση ήταν σχεδόν ίδιες με το παραπάνω ερώτημα με τα μεγαλύτερα ποσοστά να συγκεντρώνουν ως πρώτες επιλογές την Παρουσίαση του προορισμού και των γεγονότων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης καθώς και η Διαφήμιση, η συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις και η δημιουργία site των προορισμών.

Πίνακας 15

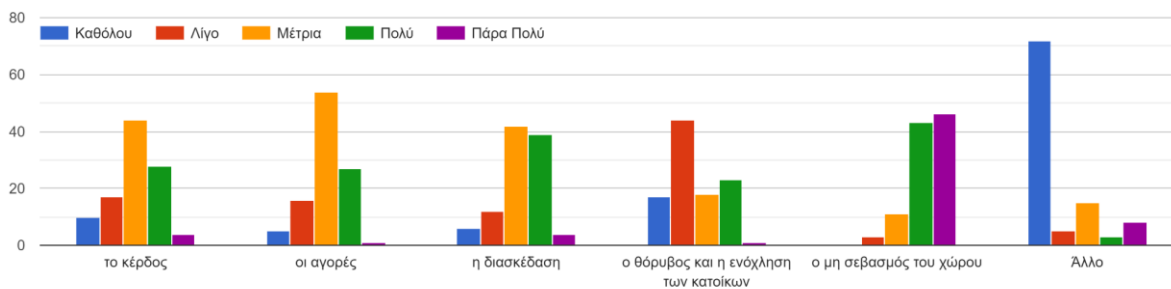
15. Εάν απαντήσατε ΟΧΙ στην ερώτηση 11, για ποιο λόγο θεωρείτε ότι δεν υπάρχει χώρος για να αναπτυχθεί στην Ελλάδα η συγκεκριμένη μορφή; (Ιεραρχήστε τις απαντήσεις σας όπως προηγουμένως)

Στους ερωτηθέντες που απάντησαν ΟΧΙ στον αν υπάρχει ενδιαφέρον για τον σκοτεινό τουρισμό στην Ελλάδα, η πιο συνηθισμένη απάντηση στην ιεράρχηση των ερωτηθέντων ήταν πως δεν υπάρχει ισχυρό ενδιαφέρον γενικότερα ενώ αμέσως μετά ως δεύτερη αιτία θεωρούν πως δεν υπάρχουν σημαντικοί προορισμοί στον ελλαδικό χώρο.

Πίνακας 16

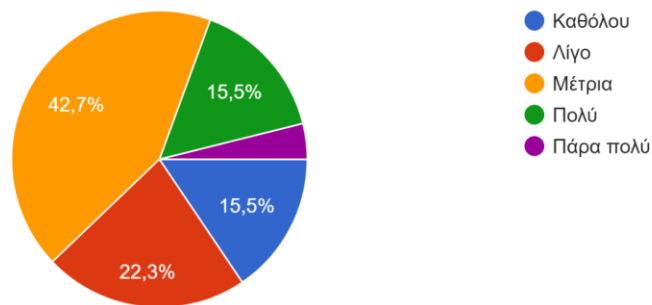
16. Σας απασχολεί η ηθική διάσταση της ανάπτυξης Σκοτεινών Προορισμών και συγκεκριμένα:

Στο ερώτημα για την ηθική διάσταση της ανάπτυξης του σκοτεινού τουρισμού οι περισσότερες απαντήσεις συγκεντρώθηκαν στο Μέτρια είτε αφορούσε το κέρδος, τις αγορές και την διασκέδαση. Σημαντική διαφορά παρατηρούμε στον Μη σεβασμό του χώρου που φαίνεται να απασχολεί Πάρα Πολύ τους ερωτηθέντες και αντίστοιχα Λίγο ο θόρυβος και η ενόχληση των κατοίκων.

Πίνακας 17

17. Σας ενοχλεί η πολιτική διάσταση που δίδεται σε αρκετούς σύγχρονους Σκοτεινούς Προορισμούς;
103 απαντήσεις

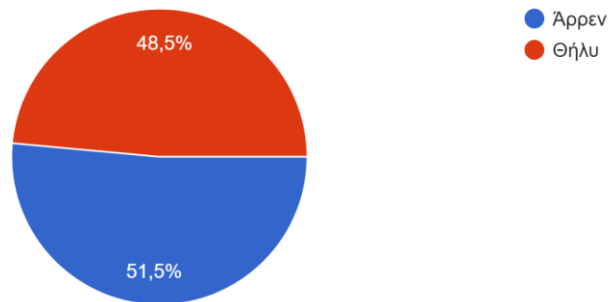

Στην τελευταία ερώτηση σχετικά με τον Σκοτειό τουρισμό και συγκεκριμένα η πολιτική διάσταση που λαμβάνουν ορισμένοι προορισμοί το μεγαλύτερο ποσοστό διατηρεί μια πιο ουδέτερη στάση απαντώντας πως είναι μέτρια η ενόχληση τους με το ζήτημα (42,7%). Αμέσως μετά, με 22,3% τους ενοχλεί λίγο η πολιτική διάσταση που λαμβάνουν ορισμένοι προορισμοί ενώ μόλις το 3,9% ενοχλείτε Πάρα πολύ.

Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου συμπεριλαμβάνει τρεις ερωτήσεις δημογραφικών στοιχείων και αφορά το φύλο, την ηλικία και την εκπαίδευση των ερωτηθέντων.

Πίνακας 18

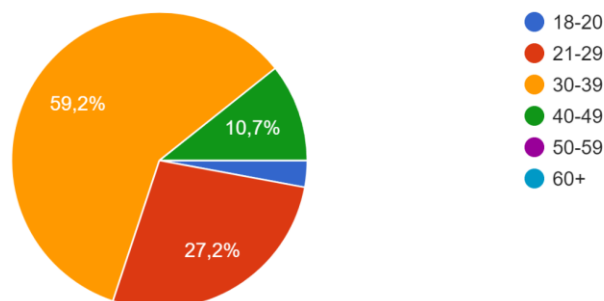
Φύλο
103 απαντήσεις

Στο σύνολο των 103 απαντήσεων οι ερωτηθέντες ήταν σχεδόν ισόποσοι με 51% να είναι άνδρες και 49% να είναι γυναίκες.

Πίνακας 19

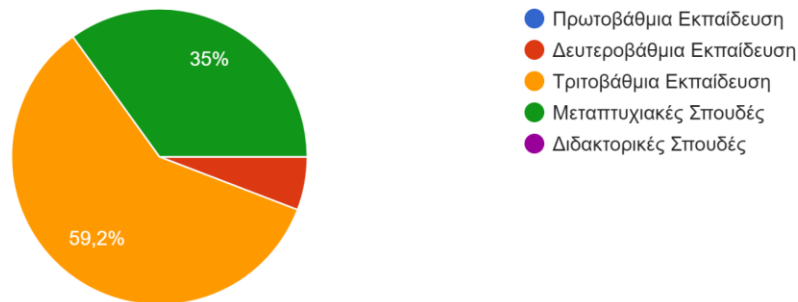
Ηλικία
103 απαντήσεις

Σχετικά με την ηλικία των ερωτηθέντων, σχεδόν το 60% των ερωτηθέντων ήταν μεταξύ 30 έως 39 ετών και το 21,7% ήταν μεταξύ 21 έως 29 ετών. Το εύρος των ερωτηθέντων κυμαίνεται μεταξύ 18 έτη έως 49 έτη. Δεν υπήρχαν απαντήσεις από ηλικίες 50 ετών και άνω.

Πίνακας 20

Εκπαίδευση
103 απαντήσεις

Σχετικά με την εκπαίδευση των ερωτηθέντων, το 59,2% είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και το 35% έχει μεταπτυχιακές σπουδές.

Κεφάλαιο 4: Συμπεράσματα και προτάσεις

4.1 Συμπεράσματα

Στην παρούσα διπλωματική εργασία αναλύθηκε ότι ο σκοτεινός τουρισμός ως μια εναλλακτική μορφή του τουρισμού η οποία έχει άμεση συσχέτιση με την πολιτιστική κληρονομιά μιας χώρας ή ενός τόπου, έχει δυνατότητες για περαιτέρω ανάπτυξη και συνολικό ενίσχυση της τουριστικής ανάπτυξης. Στο πρώτο μέρος της διπλωματικής εργασίας προσδιορίστηκε η έννοια του σκοτεινού τουρισμού και η ιδιαίτερη προσέγγιση του ως ορισμός. Επιπλέον, προσδιορίστηκε ο σκοτεινός τουρισμός ως μια ειδική μορφή τουρισμού ενώ διατυπώθηκαν και τα κίνητρα του σχετικά με τους προορισμούς και το τουριστικό κοινό. Στην συνέχεια, παρουσιάστηκαν διάφοροι προορισμοί σκοτεινού τουρισμού σε διάφορα σημεία του κόσμου, το ιστορικό τους πλαίσιο και η σημερινή τους κατάσταση υπο την τουριστική τους μορφή.

Εν συνεχεία, διερευνήθηκε το πως υφίσταται ο σκοτεινός τουρισμός στην Ελλάδα την σύγχρονη εποχή καθώς επίσης αναλύθηκαν εκτενώς προορισμοί και τοποθεσίες σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα, το ιστορικό τους πλαίσιο, η σημερινή τους

κατάσταση και η επισκεψιμότητα τους από το τουριστικό κοινό. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάστηκαν οι προορισμοί : η Σπιναλόγκα, η Μακρόνησος, το Παλαμήδι, ο Λευκός Πύργος, τα Οχυρά Ρούπελ, το Φραγκοκάστελο, το Πρώτο Νεκροταφείο Αθηνών, τα Συμμαχικά Νεκροταφεία Ζέϊτενλικ και το Συμμαχικό Νεκροταφείο Παλαιού Φαλήρου. Έπειτα, μελετήθηκαν οι τάσεις και οι προοπτικές του σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα και διερευνήθηκαν μέσω ανάλυσης SWOT οι τρόποι ανάπτυξης. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζοντας ο περιβάλλον του σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα, σημειώθηκαν οι δυναμεις και οι αδυναμίες καθώς οι ευκαιρίες και οι απειλές της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού για το εγχώριο τουριστικό προϊόν και την ανάπτυξη του.

Το δεύτερο μέρος της διπλωματικής εργασίας, σχετίζεται με το ερευνητικό μέρος και επιχειρήθηκε να αναλυθεί η αντίληψη των πολιτών σχετικά με τον σκοτεινό τουρισμό, η εικόνα που έχουν για το συγκεκριμένο είδος και τους τρόπους ανάπτυξής του. Συγκεκριμένα, συμμετείχαν 103 ερωτηθέντες από τους οποίους οι 53 ήταν άνδρες και οι 50 γυναίκες. Οι περισσότεροι εξ αυτών ήταν μεταξύ 30 έως 39 ετών και το μεγαλύτερο ποσοστό ήταν απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τέλος, οι περισσότεροι ερωτηθέντες ήταν ιδιωτικοί υπάλληλοι και συγκεκριμένα στον κλάδο του τουρισμού.

Το ερευνητικό μέρος αρχικά αφορούσε τους προορισμούς που επισκεφθηκαν προσφάτως οι ερωτηθέντες και με μεγάλη διαφορά δυο προορισμοί ήταν επικρατέστεροι, γεγονός που αποτελεί πως βρίσκονται σε μεγάλες πόλεις και αποτελούν μνημεία κατατεθέν για τις αντίστοιχες πόλεις (Λευκός Πύργος, Θεσσαλονίκη και Παλαμήδι, Ναυπλιο). Οι ερωτηθέντες δήλωσαν πως γνώρισαν πληροφορίες σχετικά με την ιστορία του προορισμού που επισκέφθηκαν κυρίως από το σχολείο και από το διαδίκτυο. Επίσης, οι ερωτηθέντες κατά την μεγαλύτερη πλειοψηφία, απάντησαν πως επισκέφθηκαν τον αντίστοιχο προορισμό επειδή βρίσκοταν ήδη στην ευρύτερη περιοχή για διακοπές.

Στην συνέχεια, οι ερωτηθέντες απάντησαν σχετικά με τον τρόπο μεταφορά τους και απάντησαν πως ταξίδεψαν στους προορισμούς αυτούς περισσότερο με φίλους τους και την οικογένεια τους ενώ η άφιξη τους στους εκάστοτε προορισμούς έγινε είτε με δικό τους μέσο είτε με τα μέσα (Λεωφορείο, Αεροπλάνο, Τρένο κλπ). Στους λόγους για τους οποίους επισκέφθηκαν τον προορισμό, οι περισσότεροι έδειξαν ένα ιστορικό και

εκπαιδευτικό ενδιαφέρον που τους προσέλκυσε ενώ ορισμένοι έλαβαν υπόψιν τις γνώμες φίλων και συγγενών για τον προορισμό.

Θετικές ήταν οι απαντήσεις σχετικά με την ικανοποίησή τους, παρατηρώντας μεγάλη ποσοστά στην συνολική ικανοποίηση των ερωτηθέντων ενώ ταυτόχρονα υπήρξε σχεδόν απολύτη ταύτιση με την εικόνα που είχαν πριν βρεθούν στον προορισμό που επέλεξαν. Στην συνέχεια, σχεδόν οι μισοί ερωτηθέντες απάντησαν πως υπάρχει ενδιαφέρον στην Ελλάδα για το φαινόμενο του σκοτεινού τουρισμού ενώ οι υπόλοιποι είναι χωρισμένοι σε διαφορετικές κατευθύνσεις είτε δηλώνοντας πως δεν είναι σίγουροι είτε πως δεν υπάρχει ενδιαφέρον για τον σκοτεινό τουρισμό στην Ελλάδα.

Στους βασικούς λόγους ανάπτυξης του σκοτεινού τουρισμού, οι απαντήσεις συγκεντρώνονται στο ιστορικό και κοινωνικό αντίκτυπο του εκάστοτε προορισμού ενώ μεγάλη σημασία δείχνει να έχει η αποκόμιση νέων εμπειριών κάτι που τονίζει και την ιδιαιτερότητα του σκοτεινού τουρισμού ως μορφή τουρισμού αλλά και η ευαισθητοποίηση των επισκεπτών πάνω στο συγκεκριμένο θέμα που αφορά ο προορισμός, δείγμα ενσυναίσθησης και σεβασμού των πολιτών για τις συγκεκριμένες τοποθεσίες.

Σε επόμενες ερωτήσεις, οι ερωτηθέντες εστίασαν στο γεγονός πως τα μέτρα που χρειάζεται ο σκοτεινός τουρισμός για να αναπτυχθεί περισσότερο αφορούν κυρίως την προβολή στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και στο διαδίκτυο γενικότερα, ένα στοιχείο που αποδεικνύει την δυναμική του διαδικτύου και την μεγάλη εμπλοκή που μπορεί να έχει ως κανάλι προώθησης των προορισμών αυτών προς όλους τους πολίτες.

Τέλος, στα ζητήματα ηθικής και πολιτικής διάστασης οι ερωτηθέντες απάντησαν με πιο ουδέτερη στάση ενώ πρέπει να αναφερθεί το γεγονός πως ήταν απόλυτοι σχετικά με τον σεβασμό του χώρου καθώς θεωρήθηκε ως παρα πολύ σημαντικός παράγοντας ενώ σε πολιτικό επίπεδο δεν αισθάνονται ιδιαίτερα ενοχλένοι από τις διαστάσεις που παίρνει ένας προορισμός υπό το πλαίσιο του σκοτεινού τουρισμού.

Συμπερασματικά, στην παρούσα διπλωματική εργασία, σε συνδυασμό των θεωρητικών στοιχείων που παρατέθηκαν και του ερευνητικού μέρους, καταλήγεται το συμπέρασμα

πως ο σκοτεινός τουρισμός είναι μια εναλλακτική μορφή τουρισμού που συνδέεται άμεσα με τον πολιτισμό και την πολιτιστική κληρονομιά μιας χώρας. Η Ελλάδα, έχει την δυνατότητα να αναπτύξει το συγκεκριμένο είδος καθώς υπάρχουν πολλοί προορισμοί σε αστικά κέντρα αλλά και σε όλη την επικράτεια με πολλαπλά οφέλη όπως οικονομικά και πολιτιστικά. Επίσης, το τουριστικό κοινό θα αποκτήσει επιπλέον γνώσεις για τοποθεσίες που μπορεί να γνωρίζει ότι υπάρχουν αλλά δεν γνωρίζει την σκληρή ιστορία που υπάρχει πίσω από αυτούς τους προορισμούς και μνημεία.

4.2 Προτάσεις

Εν κατακλείδι, από τα συμπεράσματα που αναλύθηκαν παραπάνω, αναδείχθηκαν οι προοπτικές που υπάρχουν για την εξέλιξη του σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα και ορισμένες βασικές ελλείψεις που αποτελούν τροχοπέδη στην ανάπτυξη του συγκεκριμένου είδους, Αρχικά, θα πρέπει οι πολίτες να έχουν περισσότερη γνώση σχετικά με τους προορισμούς που ανήκουν στο είδος αυτό. Κάτι που θα μπορούσε να ξεκινήσει από την σχολική εκπαίδευση αναφέροντας στους μαθητές γεγονότα και ιστορικά δεδομένα των αντίστοιχων προορισμών.

Επιπλέον, η δημιουργία συγκεκριμένων ιστοσελίδων που θα αναφέρουν την ιστορία και την εξέλιξη της συγκεκριμένης τοποθεσίας, τον ρόλο που διαδραμάτισε στην πορεία των χρόνων καθώς και τα γεγονότα που συνέβησαν κατατάσσοντας το, μέρος του σκοτεινού τουρισμού και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Σε αυτό θα μπορούσαν να σταθούν αρωγοί και οι περιφέρειες και οι δήμοι στους οποίους βρίσκετε το εκάστοτε μέρος.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Λευκός Πύργος της Θεσσαλονίκης, ένα εμβληματικό μέρος για την πόλη και τους πολίτες, όμως οι γνώσεις που έχουν οι επισκέπτες για το μέρος αυτό είναι ελάχιστες, σχετικά με την ιστορία του και τα όσα συνέβησαν. Το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης θα ήταν ένα ιδιαίτερα

χρήσιμο μέσο για την προώθηση των τοποθεσιών αυτών και την περιγραφή τους για να γίνει πιο εύκολα αντιληπτή η σημασία των γεγονότων που στιγμάτισαν το μέρος αυτό.

Ακόμη ένας τρόπος είναι η κρατική προώθηση των τοποθεσιών με συγκεκριμένες προτάσεις, ώστε να προωθήσουν την εκάστοτε τοποθεσία ως πρωταρχικό σημείο επιλογής και ταυτόχρονα την ερύτερη περιοχή και τις παροχές της ως επιπλέον ενδιαφέροντα. Θα πρέπει, δηλαδή να μην παρουσιαστεί η τοποθεσία αυτή ως μια δευτερεύουσα επιλογή για τον επισκέπτη, μειώνοντας ουσιαστικά την ιστορική της σημασία και ταυτόχρονα τον πρωταρχικό στόχο που είναι η ανάπτυξη του σκοτεινού τουρισμού. Επίσης, σε διεθνείς εκθέσεις τουρισμού θα ήταν εφικτό να παρουσιαστεί ένα πλάνο με ένα εύρος αρκετών προορισμών που θα μπορούσαν οι τουρίστες με τα συγκεκριμένα ενδιαφέροντα να επισκεφθούν και να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους.

Οι κρατικοί φορείς σε συνεργασία με τουριστικούς οργανισμούς, για παράδειγμα ο ΕΟΤ ή ο ΣΕΤΕ, θα μπορούσαν να υποστηρίξουν με διαφημιστικές καμπάνιες τις τοποθεσίες αυτές για να ισχυροποιήσουν ακόμα περισσότερο την δυναμική ενός προορισμού και την αξία της συγκεκριμένης εναλλακτικής μορφής.

Σημαντικό επίσης είναι, οι προορισμοί να έχουν εύκολη πρόσβαση για τους τουρίστες ώστε να γίνει ακόμα πιο εύκολη επιλογή για το τουριστικό κοινό, και δεν θα αποτελέσει ένα δύσκολο ταξίδι το οποίο δεν θα τους ικανοποιήσει λόγω κόπωσης και ταλαιπωρίας. Όπως επίσης σημαντική είναι και η ηθική διάσταση για τις συγκεκριμένες τοποθεσίες. Οποιαδήποτε ενέργεια προώθησης και εν συνεχεία υλοποίησης θα πρέπει να έχει γνώμονα τον σεβασμό προς την τοποθεσία και το παρελθόν και πιθανών τις ανθρώπινες ψυχές που υπήρχαν εκεί. Άλλωστε οι συγκεκριμένοι προορισμοί είναι «προιόν» τραγωδίας, θανάτου, βίας και καταστροφής. Χρειάζεται ειδική μεταχείριση, σωστή οργάνωση και προσεκτική αντιμετώπιση στα ζητήματα ηθικής υπόστασης.

Ο σκοτεινός τουρισμός στην Ελλάδα, λοιπόν, χρήζει πρωτίστως μιας γενναίας επιμορφωτικής έρευνας σε όλα τα επίπεδα και κυρίως στο τουριστικό κοινό που δεν είναι οικείο με την έννοια του ως μορφή του τουρισμού και στην συνέχεια έναν στρατηγικό σχεδιασμό ανάπτυξης που θα αποφέρει στην Ελλάδα περαιτέρω ανάπτυξη όχι μόνο στον τουριστικό τομέα αλλά και σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Θα βοηθήσει στην

ανάπτυξη περισσότερων εναλλακτικών μορφών τουρισμού καλύπτοντας ακόμα μεγαλύτερο εύρος τουριστικού κοινού ενώ θα συμβάλλει σε ταυτόχρονη ανάπτυξη και άλλων μορφών τουρισμού όπως για παράδειγμα, πολιτιστικού, θρησκευτικού κ.α.

Είναι μια ευκαιρία για τον τουρισμό στην Ελλάδα να επιταχύνει την ανάπτυξη του και να προσφέρει στο τουριστικό κοινό μεγαλύτερο πλουραλισμό επιλογών υπο το πρίσμα της τεράστιας πολιτιστικής κληρονομιάς, δίνοντας το έναυσμα και μερικούς λόγους επιπλέον για να την επισκεφθούν οι τουρίστες καθ' ολη την διάρκεια του χρόνου και όχι μόνο τους καλοκαιρινούς μήνες.

Βιβλιογραφία

Ξένη

Ashworth, G. J. (2004). Tourism and the heritage of atrocity: managing the heritage of South African apartheid for entertainment (pp. 95-108). CABI Publishing.

Dale, C., & Robinson, N. (2011). Dark tourism. Research themes for tourism, 205-217.

Fonseca, A. P., Seabra, C., & Silva, C. (2015). Dark tourism: Concepts, typologies and sites. Journal of Tourism Research & Hospitality. S2-002.

Gaki, E., Kostopoulou, S., Lagos, D. (2013). Measuring regional inequalities in Greek tourism development. 53rd Congress of the European Regional Science

Association: "Regional Integration: Europe, the Mediterranean and the World Economy", 27-31 August 2013, Palermo, Italy

Heuermann, K., & Chhabra, D. (2014). The darker side of dark tourism: An authenticity perspective. *Tourism analysis*, 19(2), 213-225.

Iliev, D. (2020). Consumption, motivation and experience in dark tourism: a conceptual and critical analysis.

Kennell, J., & Powell, R. (2020). Dark tourism and World Heritage Sites: a Delphi study of stakeholder perceptions of the development of dark tourism products. *Journal of Heritage Tourism*, 1–15.

Lennon, J. (2017). Dark tourism. In *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*.

Light, D. (2017). Progress in dark tourism and thanatourism research: An uneasy relationship with heritage tourism. *Tourism Management*, 61, 275–301.

McKenzie, B., & Bass, M. C. (2015). The marketing of a siege: Leningrad vs. Sarajevo—memorializing death and despair. In *Death in a Consumer Culture* (pp. 54-66). Routledge.

Robb, E. M. (2009). Violence and recreation: Vacationing in the realm of dark tourism. *Anthropology and Humanism*, 34(1), 51-60.

Robinson, P., Heitmann, S., & Dieke, P. U. (2011). *Research themes for tourism*. CABI.

Sharpley, R., & Stone, P. R. (2009). *The darker side of travel: The theory and practice of dark tourism*. Channel view publications.

Smith, M. K. (2009). *Issues in cultural tourism studies*. Routledge.

Ελληνική

ΕΛΣΤΑΤ (2020). Τουρισμός 2019. [online], διαθέσιμο στο https://www.statistics.gr/documents/20181/16786229/TOURISMOS_2019.pdf/a94ed23e-cd73-c559-5e60-b29985a62ccd?t=1567515433034

Μητροπούλου, Α. (2019). Τουρισμός σήμερα: Προς ένα νέο μοντέλο αλληλεπίδρασης επισκεπτών & κατοίκων. Κείμενο εργασίας, Αθήνα: Ινστιτούτο Εναλλακτικών Ερευνών

Μπίτσικα, Π.(2014). Ενεήνηντα πόλεις και χωριά στο δίκτυο «Ελληνικά Ολοκαυτώματα», διεύθυνση: <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=564932>

(2012) <https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=fragocastelo>

(2018) <https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=palamidi>

(2011) <https://nafplio.gr/arxaiologikoixoroiseimiamenu/62-2011-03-20-10-43-36.html>
<https://www.lpth.gr/istoria-w-74399.html>

(2022) <https://mintour.gov.gr/>

(2022)

<https://www.roupel.gr/%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%bf%cf%81%ce%b9%ce%b1/>

(2022) https://cem.cityofathens.gr/1st_cemetery

